БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1962 ч.
НОЯБРЬ
15
ЧЕТВЕРГ
№ 269 (5366).

Өртээ 2 көп,

Советтиң сессиязынга күүскомнуң отчёду

Коммунизм тургузуушкунунуң үезинде Советтерниң ролюнуң бедииriниң дугайын, күрүнени эргелеп башкарарының демократтыг принциптериниң хөгжүдериниң дугайын СЭКП-ниң Программазында тодаргайлааш, ында мынча деп айтып турар: «...Күрүнени эргелеп башкарарының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү-ле чугула айтырыгларының ажык болур чоруу, оларны Советтерниң сессияларынга хостуг болгаш бүгү талалыг чугаалажыры; эрге-чагырганың күүсекчи органнары Советтерниң сессияларынга адаандан үстүнге чедир доктаамал отчёттуг болуру; ол органнарның ажылын хынаары болгаш оларның ажыл-чорудулгазын контрольдаары; депутаттарның негелделерин Советтерниң доктаамал чугаалажыры; совет, ажыл-агый болгаш өске-даа организацияларның ажылында четпестерни шүгүмчүлээри долузу-биле боттанган турар ужурлуг».

Чер-чер Советтерниң сессияларынга күүсекчи комитеттерниң отчёттарын чугаалажырының кол-кол принциптери мында тодаргайы-биле айыттынган. Советтиң сессиязынга күүскомнуң отчёду дээрге чоннуң соңгааннарының мурнунга, оларны дамчыштыр бүгү чоннуң мурнунга кылдынган ажылдың дугайында отчёт болур. Совет демократияның принциптериниң бирээзиниң боттанышкыны, күрүнениң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирер формаларының бирээзи ол-дур.

Ажылчы чоннарның депутаттар Совединиң мурнунга ооң күүсекчи комитединиң отчёттуг болурунуң дугайын ССРЭ-ниң Конституциязында дүрүмчүткен. Бо негелдени бистиң республиканың хөй-хөй Советтери күүсетпейн турарын айтыр херек. 1960 чылда көдээ Советтерниң 9 күүскомнары сессияларга отчёт кылбаан турган болза, 1961 чылда 32 күүскомнар боттарының отчёдун бербээнин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бо чылдың январьда болган ийиги сессиязынга дыка четпес деп демдеглээн. Ооң бээр он ай ажыг үе эртсе-даа бо талазы-биле байдалга экижииринче улуг өскериг болбаан. 1962 чылдың бирги чартында 78 күүскомнардан чүгле 31 күүскомнар сессияларга отчёттарын кылган.

Чер-чер Советтеринге 1961 чылда болган соңгулдадан бээр удавас ийи чыл болур чыгап, Советтерниң соңгуткан хуусаазы доостур чоокшулап келген. Ол хирезинде-ле Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу райкүүскомнар болгаш көдээ Советтерниң 13 күүскомнары боттарының отчёттарын Советтерниң сессияларынга бир-даа удаа кылбаан чорук совет конституцияның дүрүмчүткен чурумун хажыдып турары ол-дур. Ол ышкаш Бии-Хем болгаш өске-даа чамдык райкүүскомнар 1962 чылда Советтер мурнунга отчёттарын бербээн. Конституцияның негелдезин боттары хажыдып турар ындыг райкүүскомнар көдээ, суур Советтериниң күүскомнарындан бо талазы-биле канчап негелде салырыл? Ады үнген районнарга хамааржып турар Шынаа; Көк-Тей, Ийме, Өөк, Кара-Хаак (мурнунда Бии-Хем районга турган) көдээ Советтерниң күүскомнары 1962 чылда боттарының ажылының дугайында отчёттарын хамаарышкан Советтерниң сессияларынга бербээн. Каа-Хем райкүүскомнуң даргазы эш Даржаа күүскомнуң отчёдун райсоветтиң сессиязынга кылырындаа бодавайн турар дээрзин чоокта республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң чыылдырганы чөвүлел хуралга демдеглеп турган.

Күүском ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле чугула айтырыглар дугайында сессия санында түс-түс илеткелдерни кылып турар-ла болгай дээр хөөннер чамдык совет ажылдакчыларда бар. Бо чорук сессияга отчёт кылбазынга чылдагаан болуп шыдавас. Совет бүрүзү бодунуң күүскомунуң бүгү ажыл-чорудулгазын харылаар болганда, күүсекчи органның ажылын ол долу хемчээл-биле сонуургаар.

Чер-чер Советтеринге ээлчеглиг соңгулдаларның үези чоокшулап, 1962 чыл бүдүн чартык ай болгаш-ла доостур апарган төлээде, чер-чер Советтериниң күүскомнары боттарының ажыл-чорудулгазының дугайында отчёттарын Советтерниң сессияларынга кылыр ужурлуг. Аңаа белеткелди амдан эгелээр.

Хамык ужур күүскомнуң отчёдун сессияга ёзу барымдаалап кылып каарында эвес, а ону организастыг болгаш бедик деңнелдиг чорударында болур. Сессияга отчётту белеткээри — чугула болгаш улуг ужур-дузалыг ажыл. Ол белеткел болза кылдынган ажылды тодазы-биле үнелеп көөрде, четпестерни ханызы-биле анализтээрде, келир үеде чорудар практиктиг хемчеглерни ажылдап кылырда күүскомга, ооң килдистеринге, ажылдакчыларынга дузалаар.

Сессияга күүскомнуң отчёдун кылырынга белеткелди чорудары чүгле илеткел белеткеп алыры эвес, харын база организастыг чугула хемчеглерни кылыры эргежок чугула. Өвүр райкүүском районнуң харылзаа конторазының начальнигиниң отчёдун ажылчы чоннарның хуралдарынга кылдырган чорук практиктиг ужур-дузалыг болган. Ынчангаш отчёт кылыр сессияларга белеткелдиң үезинде күүскомнуң кежигүннериниң болгаш ооң килдистериниң удуртукчуларының отчёттарын ажылчы чоннарның хуралдарынга кылырын организастаар херек.

Советтиң сессиязынга илеткелди чугаалажыры идепкейлиг, дээштиг болзун дээш ону бүгү депутаттарга баш бурунгаар таныштырары чугула. Депутаттарның шүгүмчүлели-саналдары, сүмелери күүскомнуң бүгү ажылын экижидериниң кол барымдаалаар чүүлү болур.

Күүскомнарның отчёттарын Советтерниң сессияларынга доктаамал кылыр чорук өскертип болбас чурум болур ужурлуг. Бо демократтыг чурумну ылап сагыырын негээри партия организацияларының хүлээлгези болгаш Советтерниң депутаттарының эргези болур ужурлуг.

„Марс-1“ 3 миллион 650 муң километрни эрткен

Планеталар аразының «Марс-1» деп, автоматтыг станциязы-биле харылзааның ээлчеглиг сеансызын ноябрь 12-де чоруткан. Космостуң ыраккы радио харылзаазының төвүнден берген команда-биле станцияның дамчыдыкчылары ажылдай берген. траектория хемчээшкиннерин кылган болгаш телеметриктиг информацияны хүлээп алган. Харылзааның сеансызын кылып турар үеде «Марс-1» деп станция черден 3 миллион 650 муң километр хире хемчээлге барган турган. Планеталар аразының «Марс-1» деп станциязы-биле радио харылзаазы быжыг.

Планеталар аразының «Марс-1» деп станциязының корпузунда температура болгаш базымышкын бердинген хемчээлдерде туруп турар; хүн батареязы болгаш химиктиг батарея чогумчалыг ажылдап чоруур дээрзин хүлээп алдынган телеметриктиг информацияны таарыштырылга-саналга төвүнге ажылдап кылганы көргүскен.

Планеталар аразының «Марс-1» деп автоматтыг станциязы ноябрь 14-те Москваныы-биле 12 шак турда мурнуку хевээр Рыси деп бөлүк сылдыстарга чедебээр.

Астрономиктиг координаталары мындыг болур: ийленчээ 45 градус 22 минута, дорт үнери 7 шак 22 минута; черге чедир хемчээли ол үеде 4 миллион 386 муң километр болур.

(СЭТА).

ЧАЛГЫННЫГ ЫРЫГА— ДЕЛГЕМ ОРУК

МОСКВА (СЭТА). Ыры болгаш эстрада хөгжүмү — хөгжүм чогаалының эң-не массалыг болгаш эң нептеренгей жанрлары — РСФСР-ниң композиторлар Эвилелиниң баштаар чериниң ээлчеглиг IV пленумунуң кичээнгейиниң төвүнде турар. Эстраданың күрүне театрынга ноябрь 13-те ажыттынган пленумнуң программазы онзагай болуп турар. Кежээлерде эстрада хөгжүмүнүң чаа чүүлдерин дыңнаар, хүндүс — чогаалыкчы чугаалажыышкын. Ол чорук чогаадыкчы сөлчүлганы хөгжүдеринге дузалап, дыңнакчылар-биле, хөгжүмнү массага чедирип турар бүгү-ле кижилер-биле калбак чугаалажылганың болдунар аргазын берип турар.

РСФСР-ниң композиторлар Эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары Д. Шостакович пленумга эге сөс чугаалаан. Күш-ажылга болгаш демиселге шынчы дузалакчы болур сорук кирикчи совет ырыга бистиң чонувустуң ынакшылының дугайын, массаларны бедик чечен чогаалдың ёзузунга кижизидеринге ырының кедергей улуг ужур-дузазының дугайын ол чугаалаан.

Эң дээре совет ырыларның авторлары коммунизмниң улуг идеяларын боттарының чүректеринде кадагалап чоруурлар. Олар ол идеяларны иледири-биле магалыг хөгжүмнү болгаш чечен сөстү тып ап турарлар.

Ленинградчы музыковед А. Сохор бир дугаарында чүве чугаалааш, ыры жанрының хөгжүлдезиниң айтырыгларынга доктааган.

Ноябрьның 18-ке чедир үргүлчүлээр пленумнуң ажылында РСФСР-ниң Культура министри А. Попов киржип турар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУНГА УТКУШТУР

«Межегей» совхозтуң саанчызы Зинаида Петровна Карташова Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 45 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан. Аңаа быжыглаан 18 инектерниң бирээзинге онаштыр ноябрь 1-ге чедир 2054 килограмм сүттү сагган. Саанчы З. Карташованың адын республиканың Хүндүлел самбыразында киирген. Мурнакчы саанчы ам СЭКП ТК-ның Пленумун күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуур дээш бодунуң бүгү күжүн салып турар.

ЧУРУКТА: саанчы З. Карташова.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Улам сорук киирген

Тываның аңчылары Төрээн чуртка чыл бүрү «чымчак алдынның» байлак тывыжын киирип турар. Бо чылдың сезонунуң баштайгы хүннеринде безин 2300 ажыг аңчылар аъттанган. Ооң иштинде Тожудан 365, Чөөн-Хемчиктен 330, Улуг-Хемден 215 кижи организастыг чоруткан.

Тайгалардан кээп турар медээ ёзугаар алырга, хүнде кижи бүрүзү 10 ажыг диинни, өске-даа өлүк олчаларын эккеп турар. чамдык аңчыларның тывыжы өөрүшкүнү улам-на хайныктырып турар. Сезон эгелээниниң баштайгы чартык айында безин четче эвес түңнел ёзугаар алырга, республиканың өлүк белеткээр чамдык планнарының күүселдези багай эвес чоруп турар.

СЭКП Төп Комитединиң Пленумун чыылдырар дугайында медээни. аңаа үлетпүр, тудуг болгаш көдээ ажыл-агыйга партийжи удуртулганы экижидер дугайында чугула айтырыгны чугаалажыр деп турарын Тываның тайга-сыннарында аңчылары аажок өөрүп, бүгү чуртта ышкаш улуг сорук кирген чоруп турар. Бригадалар, звенолар аразында байлак тывыш дээш чарыш улам калбарган.

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырбышаан, Тываның аңчылары Төрээн чуртка сезонда 800 муң рубльдиң өлүүн киирер хүлээлгезин күүседип шыдаар.

Күш-ажылчы белек

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның ам болур ноябрь Пленумун төлептиг уткуур дээш чарышпышаан, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле күжениишкинниг ажылдап турар. Артельдиң кежигүннериниң кызымаккай күш-ажылы эки түңнелдерни берген. Колхоз күрүнеге сүт садарының чыл планын хуусаа бетинде 100,6 хуу, эъттиин — 100,2 хуу, дүктүүн — 107,5 хуу, малдың баш санын өстүрериниң планын — 105,9 хуу күүсеткен. Артельдиң ажыл-ишчилери боттарының аргаларын санап көргеш, чыл төнчүзүнге чедир 5 тонна эътти, 10 тонна сүттү күрүнеге пландан ажыр садарын шиитпирлээн.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ РАЙОННАРЫНДА ТРАКТОРЛАР СЕПТЕЛГЕЗИНИҢ ЧОРУП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА МЕДЭЭ

(1962 чылдың ноябрь 10-га чедир, хуу-биле)

РАЙОННАР	ХЕРЕК КЫРЫНДА СЕПТЭЭНИ
Тожу	75,0
Эрзин	38,1
Таңды	35,0
Бии-Хем	25,5
Тес-Хем	21,1
Каа-Хем	—
КЫЗЫЛ ЭРГЕЛЕЛИ	27,9
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:	
«Межегей»	65,0
«Тиилелге»	50,0
Дуржулга станциязы	21,1
«Элегес»	15,0
«Өөк»	13,3

Чадаана эргелелиниң ажыл-агыйлары дөрткү кварталда 231 тракторлар септээр тургаш, ноябрь 10-га чедир чаңгысты-даа септевээн. Республиканың ажыл-агыйлары дөрткү кварталда тракторлар септээриниң планын ниитизи-биле чүгле 14,5 хуу күүсеткен.

Кара-талчыларның ажыл-херектери болгаш планнары

Чеди чылдың дөрткү чылынче кирип тургаш, «Найырал» совхозтуң малчыннары боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Олар дөрт муң центнер сүттү күрүнеге дужаарын шиитпирлээн. Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде олар Төрээн чуртка рапорттааннар. Хүлээлгеде көрдүнгенинден 560 центнер хөй сүттү сүт хүлээп алыр черлерже чоруткан.

Ол болза саанчыларның кызымаккай күш-ажылының, малдың продуктулуун бедидер дээш оларның патриотчу чүткүлүнүң түңнели болур. Коммунистиг күш-ажыл фермазы деп ат дээш демисежип турар Кара-Тал сүт-бараан фермазының ажылдакчылары чарышка бирги черни ээлээн.

Орлан-шовал кыс Чечек Дамдын инек кажаазының эжиин беш чыл бурунгаар бир-ле дугаар ажыдып, фермага саанчылай берген. Ол саанчының бөдүүн болгаш аар-берге мергежилинге ынакшып, бүгү сеткилинден бердинип, ажылдап келген. Эрткен шоолуг эвес үе иштинде Чечек малды азырап ажаар талазы-биле чогуур дуржулганы мөөннеп ап, аныяк саанчыларның эки башкызы апарган. Ол инектерни канчаар шын саарын, оларны канчаар чемгерерин аныяк саанчыларга өөредип турар.

Өөреникчилер Чечектен чыдып калбазын база-ла оралдажып турарлар. Комсомолчу Нина Чыртык 1962 чылдың 10 айларының иштинде 20 инектерниң бирээзинге онаштыр 1302 килограмм, тодаргайлаарга чылда алган хүлээлгези хире сүттү сагган. Комсомолчу саанчылар Борбак Долгар болгаш Чечек Каваның түңнелдери база эки. Комсомолчу Оолак Чүчүма Кара-Тал сүт-бараан фермазында чүгле чартык чыл хире саанчылап турар. Саанчылап ажылдаан кыска үезиниң иштинде инектерни эки азырап ажааганының, эштериниң хүн бүрүде дузазының ачызы-биле ол саар инек бүрүзүнден 989 килограмм сүттү сагган.

Кара-Талдың саанчыларының күш-ажылының түңнелдери «Найырал» совхозтуң бүгү малчыннарын өөртүп турар. Өөрүвес-даа аргажок. Олар 10 айларда 160 инектерниң бирээзинден-не ортумаа-биле 1238 килограмм сүттү саап алган. 1200 центнер сүттү дужаар тургаш, 1470 центнерни дужааган.

— Бисте ам эң-не харысалгалыг үе — мал кыштагладыышкыны эгелээн. Ону эрткен чылга бодаарга эки уткаан бис—деп, саар инектер бөлүүнүң бригадири эш Шогжал чугаалап турар.

Эш Шогжалдың чугаалааны-ла шын. Инектерни турум азыралга тургузарының мурнунда ферма ажылдакчылары инек, бызаа кажааларын, кызыл булуңну болгаш сүт хүлээп алыр черни боттарының холдары-биле септеп, чылыглап алганнар. Ферма-биле кожа мал селгүүстээр кажааны, яслини, сиген шыгжаар кажааны кылган, букуруза силозунуң улуг оваазын долгандыр кажаалаан.

Сиген кажаазында 50 ажыг тонна эки шынарлыг сигенни сөөртүп эккеп алган. оон ыңай 2800 тонна силос бар. Ол ышкаш четчир санның концентраттар белеткеттинген. Ынчангаш Кара-Талдың малчыннарынга кыш коргунчуг эвес.

СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленумун чыылдырар дугайында дыңнадыгны ферманың ажылдакчылары бедик көдүрлүүшкүн-биле уткаан. Кежээки саалда соонда кызыл булуңга болган кыска хуралга саанчылар улаштыр-улаштыр туруп кээп, санал-оналын чугаалап турган. Бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш бүгү совет улустуң амыдыралында ол чугула болуушкунну канчаар эки уткуурун чугаалааннар.

— Бис ам хонукта бүгү инектерден 350—360 килограмм сүттү саап турар-дыр бис. Ол шоолут эвес болбайнаан. Инектерниң хөй кезии соглуп турар. Удавас инектер оолдап эгелээр, ынчан сүт саалдазы катап бедиири чугаажок. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 15 тонна сүттү күрүнеге дужаар бүгү аргалар бисте бар. Ол болза СЭКП ТК-ның Пленумунга бистиң күш-ажылчы белээвис болур —деп, комсомол райкомунуң кежигүнү Чечек Кава чугаалаан.

Аныяк саанчының саналын ферманың бүгү ажылдакчылары бир үн-биле деткээн. Олар немелде хүлээлге кылдыр мал кыштагладыышкынын организастыг эрттирерин, бүгү малды меңги камгалап ап, 1963 чылда улам бедик көргүзүглерлиг ажылдаарын шиитпирлээн.

Кара-Талдың малчыннарының ажыл-херектери болгаш планнары ындыг. Ол бодунуң сөзүн ээлээр дээрзинге чигзиниг чок.

Пленумга белек

Хендерге Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң ырак болгаш кол одарларының бирээзи. Аңаа кыш шириин соок болур, ылангыя кышкы үеде колхоз төвү-биле аргыжары улуг бергедээшкинниг. Ынчангаш колхоз баштаар чери болгаш партком колхозтуң Хендергеде малчыннарының кыштаглаашкынынга белеткелинче бо чылын онза кичээнгей салган. Мал чемин сөөртүп чедиреринге «Беларусь» деп тракторну, ийи автомашинаны баш удур аңаа быжыглаан.

Колхозтуң ында он бир кодан малчыннары кыштагларже көшкен. Ол кыштагларда мал кажаалары, чурттаалга бажыңнары септеттинген. Тракторист С. Афанасьев, чолаачы Н. Чунарев олар бо ажылга кызымаккай ажылдаан болгаш кыштаг бүрүзүнге мал чеми чедиреринге 4—6 чедир рейстерни кылып турганнар. Кыштагларже көк сула, арбайны үргүлчү чедирип турар.

Ук колхозтуң ол участогунуң төвү— Хөлчүк суур улам-на чаагайжыды туттунуп турар. Ында бо чылын магазинни, хлеб быжырар черни, чунар бажыңны туткан. Суурда чурттап турар колхозчулар электри чырыы-биле эки хандыртынган.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Хендергеде малчыннары мал кыштагладыышкынын организастыг эгелеп, СЭКП ТК-ның ам болур Пленумун күш-ажылчы белек-биле уткуур.

Колхозчу тудугжулар

БАЙ-ДАГ. (Телефон-биле). Эрзин районда «Чаа орук» колхозтуң коммунист эш Комбуга удурткан тудуг бригадазы бүдүрүлге планында көрдүнген бо чылын кылыр тудугларны хуусаа бетинде күүсеткен. Бригадада 28 бызаңчылар доктаамал ажылдап турар.

Шээр малга беш чаа кажааларны ажыглалга киирген, оларның ийизинге 1500—1500, а үжүнге 450—450 хой кирер. Сүт-бараан фермазынга 100 инектиң кажаазын база доозкан. Ол ышкаш 4 чурттаалга бажыңын, бежен тонна кирер тараа складын база ажыглалга киирген.

СЭКП Төп Комитединиң ам болур Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыры дээш бригада улам соруктуг ажылдап турар. Олар келир чылдың тудуунга 2000 кубометр ыяш белеткээр хүлээлге алгаш, Ажыктың сынынче үнүпкен. Тудуг ыяжы белеткээр ажылче 25 кижи чоруткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Улуг-Хем районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында көдээ ажыл-агый техниказының ажыглалының база кадагалалының дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Улуг-Хем районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында көдээ ажыл-агый техниказының ажыглалының база кадагалалының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы эш Дарташтың болгаш «Сельхозтехниканың» район салбырының эргелекчизи эш Бахолдинниң илеткелдерин дыңнаан.

Районнуң дыка хөй механизаторлары техниканы шын ажыглавышаан, ээлчег нормаларын элээн ажыр күүседип база тракторларга болгаш комбайннарга бедик бүдүрүкчүнү чедип ап, бүгү-ле агротехниктиг хемчеглерни өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг эрттиргенин демдеглээн.

Ынчалзажок көдээ ажыл-агый техниказын ажыглаар болгаш кадагалаар талазы-биле улуг четпестер районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында бар. Улуг-Хем райкүүском (даргазы эш Сапелкин), «Сельхозтехниканың» район салбыры, колхозтарның болгаш совхозтарның чамдык удуртукчулары, тускай эртемниглер, механизаторлар «Колхозтарның болгаш совхозтарның машина-трактор парыгының ажыглаашкынын болгаш септелгезин экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1961 чылдың ноябрь 30-теги доктаалын болгаш «Көдээ ажыл-агый техниказын кем-буруулуг—кам чок ажыглааны азы кадагалааны дээш кеземче харысалгазының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1961 чылдың декабрь 29-тугу Чарлыын дендии багай күүседип турар. Районнуң чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында тракторлар, комбайннар болгаш өске-даа машиналар багай ажыглаттынып турар. ооң түңнелинде бир тракторга онаштыр бүдүрер ажыл чавыс болуп артпышаан база районда 270 гектар, а «Улуг-Хая» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда — 190—250 гектар чымчак чер болуп турар.

«Улуг-Хая» совхозта бир комбайнга онаштыр бүдүрер ажыл хонукта ортумаа-биле 10 гектар нормалыг турда 3,4 гектар, а совхозтуң үшкү салбырының талазы-биле — 2 гектар болуп турар.

Районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, инженерлер болгаш техниктер техника ажыглалынга болгаш кадагалалынга чамдыкта харысалга чок чорукту болдуруп, машиналарны механизаторларга быжыглавайн, оларны тоймаглаар болгаш электен үндүр бижиир чорукту болдуруп турар, ол чорук күрүнеге улуг когаралды таварыштырып турар. «Улуг-Хая» совхозта, Жданов аттыг, «Х Улуг хурал» колхозтарда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда машиналар кадагалалда тургустунмаан, тараа чажар сеялкалар аштаттынмаан, үрезин дамчыдар хоолайлар адыртынмаан, машиналар чурум чок кадагалаттынып турар, техниканың чамдызы ховулар санай октаттынган хевээр. оларны кадагалап шыгжаар черлерде чедиртинмээн.

«Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкыны болгаш район салбыры (удуртукчулары эштер Абрамов, Бахолдин) машина-трактор парыгының техниктиг хандырылгазының болгаш ажыглаашкынының мурнакчы аргаларын кошкак нептередип база пропагандалап, техниканың техниктиг байдалы дээш күрүне хайгааралын багай боттандырып турар болгаш күрүне стандарттарының хажыдыкчылары-биле чогуур демисел чорутпайн турар.

Районда 300 ажыг механизаторлар чедишпес, а кадрлар белеткээринче болгаш оларның мергежилин бедидеринге хемчег алдынмайн турар, механизаторларның бүгү-нийти өөредилгези организастаттынмаан. Техника септелгезинче район барык-ла эгелеп кирбээн. үрезиннер ажылдап кылырынга тараа арыглаар машиналар белеткеттинмээн. Чамдык ажыл-агыйларда механизаторлар ортузунда күш-ажылдың сагылга-чуруму чавыс деңнелде туруп турар. прогулдаар, хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр чоруктар хөй, а культура-кижизидилгелиг ажыл кошкак тургустунган, эш-хуузунуң судтары болгаш эки-тураның улусчу дружиналары багай ажылдап турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскому районда көдээ ажыл-агый техниказының ажыглалының болгаш кадагалалының талазы-биле хемчеглерни, ажылдың организациязын болгаш механизатор кадрларның кижизидилгезин күүскомга болгаш Советтерниң сессияларынга чугаалажып көрбээн.

Илеткелчи, күүскомнуң даргазының оралакчызы эш Дарташ бар техниканың санын болгаш ооң ажыглалын эрэнгей билири хуралга илерээн. Районда каш саалда аппараттары ажылдап турарыл, ажыл-агыйларда каш механиктер четпейн турарыл дээш өске-даа айтырыгларны ол харылап шыдаваан. Район прокуратуразы болгаш күрүнениң техниктиг хайгаарал инспектору көдээ ажыл-агый техниказын кем-буруулуг—кам чок ажыглаанынга азы кадагалаанынга буруулуг чаңгыс-даа кижиге харысалга хүлээтпээн.

Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында көдээ ажыл-агый машиналарының ажыглалы болгаш кадагалалы дээш рольду болгаш харысалганы бедидерин, техникага ажыл-агыйжы эвес болгаш камхайыра чок чоруктуң бүгү фактыларын чидии-биле көөрүн ажылчы чоннар депутаттарының район болгаш көдээ Советтериниң күүскомнарынга, депутаттарга, доктаамал комиссияларга хүлээткен. Колхозтарда болгаш совхозтарда механизаторлар ортузунга культура-кижизидилгелиг ажылды күштелдирериниң эргежок чугулазын, оларның ажыл-ишчи мергежилин бедидерин хандырарын, механизаторларның бүгү-нийти өөредилгезин калбартырын оларга айыткан. Бүгү бригадалар 1963 чылдың хову ажылдарынга чедир мергежилдиг механизатор кадрлар-биле бүрүн четчелеттинген турар ужурлуг.

Механизатор кадрларның белеткелиниң, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезиниң чоруп турарының болгаш ооң шынарының, социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны Советтерниң сессияларынга болгаш күүскомнар хуралдарынга үргүлчү чугаалажып көрүп турарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму районнуң чер-чер Советтеринге дааскан.

Көдээ ажыл-агый техниказының ажыглалында болгаш кадагалалында бо ышкаш улуг четпестер республиканың өске-даа районнарында бары-биле холбаштыр бүгү ажыл-агыйларда болгаш «Сельхозтехника» салбырларында техника ажыглалынга болгаш кадагалалынга корум-чурумну тургузар, септелге ажылдарын организастаар, 1963 чылдың часкы хову ажылдарынга механизатор кадрларны белеткээр талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

Райкүүскомнар, «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкыны болгаш районнар салбырлары болза колхозтар болгаш совхозтар тракторларны, автомашиналарны, комбайннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын шын кадагалап база үндүр бижип турары дээш үргүлчүнүң контролюн организастаар хүлээлгелиг.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Көдээ ажыл-агый техниказын кем-буруулуг—кам чок ажыглааны, азы кадагалааны дээш кеземче харысалгазының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыының ылаптыг күүселдези болгаш шын ажыглалы дээш хайгааралды күштелдирериниң эргежок чугулазынче Тыва АССР-ниң прокурору эш Дорун-оолдуң кичээнгейин угландырган болгаш улус судтарының ажылынга контрольду күштелдирерин болгаш айыткан Чарлыктың хажыдыышкыннары-биле холбашкан херектерни өй-шаанда база шын көөрүн хандырарын республиканың Дээди судунга (даргазы эш Куулар) дааскан.

Республикада мал ажылының продуктуларын садып алырының чыл планының күүселдези

(1962 чылдың ноябрь 10-га чедир, хуу-биле)

	СҮТ	ЭЪТ	ДҮК
Барыын-Хемчик	113,3	85,6	92,9
Өвүр	112,8	91,8	103,4
Бай-Тайга	106,4	95,2	100,1
Чөөн-Хемчик	101,8	98,2	102,1
Улуг-Хем	101,6	90,1	107,5
ЧАДААНА ЭРГЕЛЕЛИ:	104,4	91,3	102,2
Эрзин	106,0	91,9	110,2
Тес-Хем	105,8	89,9	108,2
Каа-Хем	99,5	82,8	102,1
Тожу	90,6	89,5	102,4
Таңды	89,2	81,2	100,8
Бии-Хем	88,9	86,9	101,6
КЫЗЫЛ ЭРГЕЛЕЛИ:	92,4	85,4	104,3
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР			
«Сүт-Хөл»	123,2	100,1	100,0
«Барлык»	120,7	86,5	100,1
«Найырал»	114,0	101,4	103,4
«Шекпээр»	113,3	93,8	77,2
«ҮТКА 25 чылы»	110,1	93,2	124,5
«Тес-Хем»	104,7	100,1	109,0
«Тээли»	98,8	100,3	100,0
«Элегес»	97,6	100,7	91,9
«Улуг-Хая»	96,7	98,8	93,4
«Тиилелге»	91,6	78,9	101,9
«Өөк»	91,0	96,7	92,8
«Межегей»	85,7	74,3	114,0
«Чыраа-Бажы»	84,3	102,7	102,1
Дуржулга станциязы	74,8	69,7	112,3

Ноябрь 10-га чедир республика күрүнеге сүт садар талазы-биле чыл планын 97,1, эъттиин — 88,4, дүктүүн — 103,1 хуу күүсеткен.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ЧЫЛЫН ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

Коммунистиг партия, ооң ленинчи Төп Комитеди социалистиг көдээ ажыл-агыйның бүгү хемчег-биле хөгжүдер дугайында, чем продуктуларга чоннуң, а көдээ ажыл-агый чиг-эдинге үлетпүрнүң соксаал чок өзүп турар хереглелдерин эң долузу-биле хандырар дугайында мөгаг чок сагыш салышкынын илергейлеп турар. Сөөлгү чылдарның дургузунда чер болгаш мал ажылын көдүрер дээш бүгү улустуң демиселин партия калбарткан. Эш Н. С. Хрущевтуң удуртулгазы-биле СЭКП Төп Комитеди көдээ ажыл-агый талазы-биле ёзулуг революстуг хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Ол хемчеглер ам безин көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларының хөгжүлдезинге, улустуң чаагай байдалын бедидеринге, коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү чорудулгазынга ханы салдарны чедирген.

Ноябрь он тоста СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму ажыттынар. Амыдыралчы чугула айтырыгны — үлетпүрге, тудугга болгаш көдээ ажыл-агыйга партийжи удуртулганы экижидер дугайын Пленумга чугаалажып көөр кылдыр киирип турар. Бо айтырыг талазы-биле ТК-ның Пленумунуң хүлээп алыр шиитпирлери чурттуң бүдүрүкчү күштериниң улам ыңайгы хөгжүлдезинге, экономиканы быжыглаарынга, индустрияны болгаш көдээ ажыл-агыйны көдүреринге дузалаар.

Көдээ ажыл-агый чылы дооступ турар. Ол болза партияның XXII съездизиниң хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазын, тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продуктулар бүдүрерин улам ыңай көвүдедир талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызымаккай демиселдиң чылы болган. Бүдүрүлгениң аажок улуг курлавырларын ажыглалга киирген, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы чаа чадаже көдүрлүп үнген.

Чурттуң чер ажылдакчылары, сиген аралаштырар тарылганың хоралыг уржуктарын шиитпирлиг узуткавышаан, тарылганың тургузуун эде көрүп, кызыл-тас, кукуруза, чигир свёклазы, бобылар ышкаш ыңдыг бедик дүжүттүг культураларның шөлдерин калбарткан. 1962 чылда Совет Эвилелинге тарылга шөлдери 11 миллион ажыг гектар көвүдээн. Чамдык районнарга агаар-бойдустуң байдалдары таарымча чок турзажок, тарааның ниити чыылдазы 1961 чылдың деңнелинден ашкан. Амгызы ышкаш ол хире санныг тарааны чурт кажан-даа албайн келген. Малчыннар база-ла кызымаккай ажылдап турарлар: эът белеткели эрткен чылдыы-биле деңнээрге он хуу көвүдээн, сүт болгаш өске-даа продукция элээн хөйү-биле садып алдынган.

Бүгү совет улус-биле кады көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 45 чыл оюн күш-ажылчы алдарлыг ажыл-херектери-биле демдеглээн. Россия Федерациязының чер ажылдакчыларының чедип алганы тараа дээш демиселге шылгараңгай тиилелгезиниң дугайында дыңнадыг байырлалдың бүдүүзүнде бүгү чуртка тараан. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарының планын хуусаа бетинде күүсеткен. Олар Төрээн чурттуң шыгжамырынга 2 миллиард 212 миллион пуд тарааны урган. Россия тараажыларының кайгамчык чедиишкини — коммунизм тургузуушкунунуң чыл демдеглелинге, СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш демиселге чайыннанчак чаа арын болуп кирер.

Украинаның дыка хөй областарының кукурузачылары, Барыын болгаш Мурнуу Казахстанның, Молдавияның болгаш Киргизияның тараажылары, Грузияның шайчылары, Арменияның виноградчылары, Узбекистанның мурнакчы колхозтарының болгаш районнарының хөвеңчилери алдарлыг тиилелгелерни чедип алганнар. Ол чедиишкиннер партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының, бүдүрүлге эргелелдериниң чүткүлдүг организакчы болгаш политиктиг ажылының ачызында чедип алдынган. Көдээ ажыл-агыйны удурттурунуң чаа хевири бодун шуут бадыткаан дээрзин амыдырал көргүскен. Девискээр аайы-биле колхоз-совхоз эргелелдери, көдээниң партия организацияларынга даянмышаан, эң өйү келген айтырыгларны шиитпирлээрин холга алган, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң улам ыңайгы өзүлдези ол айтырыглардан хамааржыр турган.

Бо чыл колхозчуларның болгаш совхозтар ажылдакчыларының массалыг маадырлыг чоруу-биле, ховуларга болгаш фермаларга эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле ажыглааны-биле демдеглеттинген.

Коммунистиг партия, бүгү совет улус бодунуң оолдарының болгаш кыстарының эрес-маадырлыг күш-ажылын бедии-биле үнелеп көрүп турар. Кукурузаның болгаш виноградтың бедик дүжүттерин өстүрер талазы-биле шылгараңгай чедиишкиннери дээш Ташкент областың «Политотдел» колхозунуң алдаржаан бригадири Любовь Лиге, Одесса областың Ленин аттыг колхозунуң звеночузу П. А. Корнейчукка, Узбекистанның кайгамчык виноградчызы Р. Мусамухамедовка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп хүндүлүг атты Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде тывыскан.

Бистиң чуртувустуң эң дээре тараажыларының болгаш малчыннарының, мурнакчы ажыл-агыйларының, районнарының болгаш областарының чедип алган бедик көргүзүглери социалистиг көдээ ажыл-агыйда бар болуп турар кайгамчык улуг курлавырларның болгаш төттүнмес болдунар аргаларның дугайын херечилеп турар. Партия организацияларының, бүдүрүлге эргелелдериниң хүлээлгези болза колхоз, совхоз бүрүзү ол курлавырларны бүрүнү-биле илередиринге болгаш ажыглалга кииреринге дузалаары болур. Амгы үеде ажыл-ишчилерниң кичээнгейин бүгү-ле көдээ ажыл-агый ажылдарын бүрүнү-биле доозарынче, күрүнеге продукция садарының планнарын күүседиринче, мал кыштаглаашкынының организастыг эрттиреринче угландырган турар ужурлуг.

«Правданың» корреспондентилериниң дыңнадып турары-биле алырга, соңгаарладып болбас ол ажыл-херектерни элээн хөй черлерде саададып турар. Кыш чоокшулап келген, а Кубаньның, Россия Федерациязының Кара хөрзүннүг Төп зоназының чамдык районнарында, Украинаның болгаш Белоруссияның ажыл-агыйларында чигир свёклазын ажаап алыры болгаш кукурузаның тараазын база өске-даа культураларны ажаап алырын амга чедир-ле дооспаан.

Мал ажылының фермаларынга ажылдарны организастаарынга бо хүннерде онза кичээнгейни салган турар ужурлуг. Мал кыштагладыр черлерге эң-не чоокку үеде мал чемнерин сөөртүп чедирген, оларны шын чарыгдаарын айлап, таарыштырган, кижилерниң күш-ажылын бүдүрүкчүлүг организастаан турар дугайында сагыш салыр херек. Фермаларга мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирер, малды менди чыл ажырар, эң-не хөй санныг продукцияны алыр дээш бүгү-ле билиин болгаш дуржулгазын ажыглаары мал ажылының ажылдакчы бүрүзүнүң алдарының херээ болур.

Ажылдың түңнелин үндүрбүшаан, чыл дургузунда кылдынган бүгү-ле чүүлдерни ханызы-биле анализтеп көөрү, четпестерни илередири, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң практиктиг хемчеглерин алыры чугула. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазында, көдээ ажыл-агыйны удуртурунда четпестер ам-даа хөй дээрзин чугаалаза чогуур. Дыка хөй районнарга бо чылын-даа тараа болгаш крупа культураларының, кукурузаның куду дүжүдүн алган. Тараа белеткелиниң планнарын күүсетпээн Сибирьниң, Казахстанның кур чериниң, Украинаның, Белоруссияның, Прибалтиканың чамдык областарының ажыл-агыйлары чурттуң мурнунга өрелиг болуп артканнар. Эът болгаш сүт бүдүрериниң талазы-биле оналгаларны дыка хөй ажыл-агыйлар күүсетпейн турарлар. Көдээниң коммунистериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының сорулгазы болза чер ажылдыгларының болгаш малчыннарның күжениишкиннерин көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң планнарын күүседиринче угландырары болур.

Ам көдээниң механизаторларынга күжениишкинниг өй келген. Хову ажылдары доозулганы-биле холбаштыр колхозтарга болгаш совхозтарга машина-трактор парыгының күскү-кышкы септелгези эгелээр. Олар келир чылдың чазынынга хөй-хөй муң тракторларны, хөрзүн болбаазырадыр болгаш чажылга машиналарын белеткээр ужурлуг. Совхозтарның болгаш колхозтарның, септелге бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының, «сельхозтехника» каттыжыышкыннарының тускай эртемниглериниң хүлээлгези болза мастерскаяларда ажылдап турар механизаторларның күш-ажылын мергежилдиг организастаары, техниканы часка дүрген болгаш бедик шынарлыг кылдыр белеткээринге эргежок чугула бүгү-ле чүүлдер-биле оларны хандырары болур.

Кыш — көдээге массалыг өөредилгени организастаарынга, эртемниң чедиишкиннерин, күш-ажылдың мурнакчы аргаларын, ховуларның болгаш фермаларның чаартыкчыларының дуржулгазын тараажыларның, механизаторларның, малчыннарның быжыг-турушттуг шиңгээдип алырынга эң-не таарымчалыг үе. Чита областа «Коммунизмче орук» колхозтуң болгаш Алтай крайның «Алтайский» совхозунуң ажыл-ишчилери эки эгелекчи чорукту кылганнар. Бүгү-ле ажыл-агыйларга колхозчуларны, совхозтар ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын механизатор тускай эртемнерге өөредирин организастаарын олар саналдааннар. Ол эгелекчи чорук чурттуң хөй-хөй районнарынга калбак деткимчени алган. Мурнакчы дуржулганың чүс-чүс көдээ школаларында кичээлдер эгелээн. Ам көдээниң ажыл-ишчилериниң массалыг өөредилгезин организастаары, трактористерни, комбайнерлерни, машинистерни белеткээриниң болгаш мергежилин бедидериниң талазы-биле школаларны колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге тургузары кончуг чугула. Көдээниң партия организациялары, бүдүрүлге эргелелдери ол ажылды шыңгыы контрольга алыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның ам болур Пленуму — партияның болгаш улустуң амыдыралынга кайгамчыктыг болуушкун. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери ону чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турарлар.

(«Правданың» ноябрь 12-деги мурнуку чүүлү).

Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинадының чазаныкчызы С. К. Медведев бодунуң тускай мергежилиниң ёзулуг мастери. Ооң бүдүрүп үндүрген продукциязы чүгле тергиин эки шынарлыг болуп турар. СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунуң дугайында дыңнадыгга сорук кирбишаан, мурнакчы чазаныкчы хүн бүрүнүң ажыл нормазын 120 хуудан куду эвес күүседирин хүлээнген.

ЧУРУКТА: чазаныкчы С. К. Медведев ажыл үезинде.

Фото В. Лутковтуу.

Ортаа-Тал фермазында

«Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбырының малчыннары Октябрь мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге турушкаш, чеди чылдың дөрткү чылында алган хүлээлгелерин күүседир талазы-биле көскү түңнелдерни чедип алган.

Ылангыя Ортаа-Тал сүт-бараан фермазының коллективи байырлалга чаа күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан. Комсомолчу С. Дуктугбен эргелекчилээн ол ферманың саанчылары эрткен чылдың октябрь айда, СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлери-биле таныжкаш, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш чарышка киришкеннер.

Бүдүн чыл дургузунда чүткүлдүг ажыл-иштиң түңнелинде, Ортаа-Тал фермазының коллективи Октябрьның 45 чыл оюнуң бүдүүзүнде коммунистиг күш-ажылдың деп атты чедип алган.

Ферманың мурнунда салдынган ниити сорулга — чеди чылдың дөрткү чылында Төрээн чуртка 81 тонна сүттү бээр, тус чер уксаалыг инек бүрүзүнге онаажтыр ортумаа-биле 1200 кг сүттү саап алыр дээн хүлээлгезин чедиишкинниг шиитпирлээринге саанчылар болгаш кадарчылар шупту — чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш сагыш човаашкынныг, чаңгыс аай күзел-чүткүлдүг ажылдаан. Октябрь 20-де күрүнеге 113,7 тонна сүттү садып, чыл хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен болгаш ноябрьның эгезинге чедир хүлээлгеден ажыр 70 тонна сүттү саткан.

Саар инек бүрүзүнге онаажтыр саалда талазы-биле хүлээлге база чедиишкинниг күүсеттинип турар. Ферманың 9 саанчылары тус-туста алган бедиткен хүлээлгелерин байырлалга уткуштур күүседипкен.

Эң ылангыяда комсомолчу Ондар Шортак он үш инектериниң бирээзинден чылда 1300 литр сүттү саарын аазааш, тос айларның дургузунда 1420 литр сүттү сагган. Ол ышкаш тос чыл иштинде саанчылап келген Ондар Көпеек он дөрт инектериниң бирээзинге онаажтыр октябрь 1-ге чедир 1435 литр сүттү сагган.

— Эрткен чылын бо өйдеги көргүзүглеривис моон дыка куду турган. Бо чылын чедиишкинивис көскү. Ол дээрге коммунистиг күш-ажыл дээш чарыжывыстың үре-түнели-дир. Коммунизм биле күш-ажыл чарылбас. Коммунизм совет кижилерниң хүн бүрүдеги карак-кызыл ажыл-ижи-биле тургустунар дээрин билир болгай бис — деп, мурнакчы саанчы комсомолчу Ондар Шортак чугаалаан.

Коммунистиг ёзу-биле өөренип, чурттаар талазы-биле чүнү чедип алган силер диген бистиң айтырыывыска О. Көпеек өөрүнүң өмүнээзинден мынча диген:

— Кызыл булунувус бо. Чаа номнар, солун-сеткүүлдер болгаш оюн херекселдери — культурлуг амыдыралдың, дыштанылганың бүгү чүүлдери мында бар. Хостуг шактарывысты манаа организастыг, хөглүг эрттирип турар бис. Кады кинолап, лекция, беседалар дыңнап, чаа ырыларны, танцыларны өөренип ап турар бис. Политшкола болгаш зоотехния бөлгүмнеринде өөренип турар бис.

1962—63 чылдарның кыштаглаашкынынга белеткел ажылдары фермада чогуур өйүнде эки шынарлыг чорутунган. Кажааларның үүрмек септелгелерин, чылыглаашкының болгаш өдек бөлүүшкүнүн саанчылар, кадарчылар боттарының күжү-биле организастыг кылган. Инектерни зелёнка-биле чемгерип турар. Кыш дургузунда ажыглаар сиген, силос ферманың коданында белен.

Инек кадарчылары Часкым-оол, Өлзей-оол, бызаа ажаакчызы Ондар Бичиидек бо чылын боттарынга алган хүлээлгелерин база чедиишкинниг күүсеткен. Сентябрь-октябрь айларда ук фермага 16 инектер төрээн, оларның бызаалары менди ажаап алдынган. Чаа оолдаан инектер чыл төнчүзүнге чедир ук фермага сүт бүдүрерин улам көвүдедириниң курлавыры болуп турар. Ынчангаш ферманың мурнакчы саанчылары чыл төнчүзүнге чедир тус-туста инек бүрүзүнден ам-даа 200—300 литр немелде сүттү саап алырын аазап турар.

Чеди чылдың дөрткү чылының үшкү кварталындагы бедик көргүзүглери дээш ук ферма «Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязының болгаш парткомунуң хөй сүт саалдазы дээш чарыштың мурнакчыларынга тыпсыр шилчиир Кызыл тугун чаалап алган быжыг тудуп турар.

О. МАНДАРЫЙ.

Чөөн-Хемчик район.

Күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүн

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Бистиң корреспондентивис Д. Аракчааның биске медээлээни болза, СЭКП ТК-ның Пленумун чыылдырар дугайында дыңнадыг «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Кожай база Торгалыг мал фермаларында хойжуларның, кадарчыларның болгаш саанчыларның ортузунга күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүннү өөскүткен.

Ол дыңнадыг-биле танышкаш, аңаа хөй-аът кирген малчыннар Пленумнуң ажыттынар хүнүнге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш дараазында хүлээлгелерни алган: ноябрь 19-туң бетинде күрүнеге сүт садарының хүлээлгезин 105 хуу күүседир, 2 аал ишти чурттаар бир бажыңның, 200 баш бызаа кирер бир кажааның тудуун доскааш, ажыглалга киирер.

Парлалганың үнүн дыңнаар

«Колхозчу» деп хана солун биле «Крокодил» деп шоодуглуг солун эйлиг-хемчилерниң кичээнгейин сөөлгү үеде ургулчу хаара тудуп турар апарган. Бо хана парлалгалары ук салбырда ажыл-агыйның байдалын, колхозчуларның амыдырал-чуртталгазын доктаамал чырыдып, ылангыя четпестерге удур, кижилерниң аажы-чаңында төлеп чок чоруктарга удур чидиг шүгүмчүлелди калбарткан. Ынчангаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң бо салбырында корум-чурум үрээр, арагалаар чоруктар эвээжеп турарынга хана парлалгаларының ролю улуг болганы чугаажок.

Хана парлалгаларын каасталга талазы-биле көрүштүг, утка талазы-биле дээштиг кылырынга ында көдээ интеллигентилерниң киржилгези эки болуп турар. Эйлиг-Хемниң чыл школазының башкызы О. Кызыл-оол баштаан редколлегияның үндүрүп турары «Крокодилдиң» номер бүрүзү солун болгаш кандыг-ла бир чаа чүүлдүг болуп турар. «Колхозчу» хана солуннуң редколлегиязында киржип турар башкылар В. Биче-оол, Дамба-Сүрүң олар хана солунну, агитхуудустарны эки шынарлыг үндүреринге идепкейлиг киржип турарлар.

Салбырда хана парлалгаларының шүгүмчүлелдиг материалдарын истеп көрүп, парлалганың үнүн болур чогууру-биле деткип турган болза, оларның дээштиг салдары дыка бедик турар ийик. Бо талазы-биле колхоз баштаар чери, ында партия организациязы чогуур кичээнгей салбайн турар. Маңаа мындыг чижекти көргүзүп болур. Колхозчуларның ай санында алыр авансызын дараазында айның 15-те берген турар ужурлуг. Ынчаарга август айның авансызын октябрь айга чедир, сентябрьның ноябрьга чедир саадатканын база күш-ажылдың отчёт-учёдунуң багай болуп турарындан чамдык колхозчуларның авансызы болганчок-ла киртинмээн болур. Моон ужурунда кижилер 40 километр черде колхоз төвүнче 2—3 хондур чоруур ужурга таваржып турарын хана солун чаңгыс эвес удаа бижээн. Бо талазы-биле боттуг хемчег мынчага алдынмаан. Ол ышкаш чамдык кижилерниң адынга болгулаан чидиг шүгүмчүлелдер кандыг-даа хемчег алдынмайн, чугаалажып көрдүнмейн эртип турар. Ынчангаш партия организациязының, колхоз баштаар чериниң талазындан хана парлалгаларының үнүн дыңнап, ооң дээштиин бедидери чугула.

К. УРАНГАЙ.

Улуг-Хем район.

Ховар бедиишкин

Бүгү совет чон бодунуң күш-ажылчы чедиишкиннерин Улуг Октябрьның байырлалынга тураскаал болдурары чаңчыл апарган. Чоокта чаа, улуг байырлалдың бүдүүзүнде Кызылдың агаар-бойдус шинчилээр станциязының ажылдакчылары Октябрь революциязының 45 чыл оюнга тураскаал болдурган радиозонд салып үндүрүүшкүнүн боттандырганнар. Ол салып үндүрүүшкүн рекордчу бедикке — 35 километр 500 метрге четкен. Ол дээрге радиозондунуң чүгле бистиң республикага эвес, а бүгү Совет Эвилелинге ховар бедиишкини болган. Агаарның бедик каъттарында атмосфераның базыышкыны кончуг чавыс болганындан радиозондуну көдүрүп үндүрер шар 20—30 километр бедикке четкеш-ле чарлы бээр. Ынчаарга Кызылдың аэрологтары улуг байырлалга тураскаал болдурган салып үндүрүүшкүнге эң хынамчалыг белеткенгеш, кайгамчык чедиишкиннерни чедип алганы ол.

35 километр бедикке агаарның базыышкыны чүгле 4 атмосфер (чер кырынга агаар базыышкыны 760 атмосфер болур) болганын радиозондунуң дамчыдыкчызы дыңнаткан. Агаарның температуразы ол хүн Кызылга 2—3 градус чылыг турда, 35 километр бедикке 53 градус соок болган. База бир солун факт болза, салып үндүрүүшкүн үезинде Кызылга бичии-даа хат чок турган, а 35 километр бедикке 150 км шакта күчүлүг шуурган дүрген агыышкынныг күштүг хат болуп турган. Ындыг шуурганның чер кырынга болуру кончуг ховар таварылга болур.

Салып үндүрүүшкүннүң чедиишкини аэрологтар Г. И. Кочергина, Т. А. Шустова, Г. Гончаров оларның кызымаккай ажылындан кол хамаарылгалыг болган.

В. ХУДЯШЕВ.

ОТЧЁТ-СОҢГУЛДАЛЫГ ХУРАЛДАРНЫҢ ЧАМДЫК ТҮҢНЕЛДЕРИ

Бо хүннерге чедир Таңды районда 30 партия эге организацияларының 11-зинге отчёт-соңгулдалыг хуралдар болуп эрткилээн. ССРЭ-ниң экономиказын күчүлүү-биле сайзырадырынче угландыр партияның ап турар хемчеглерин коммунистер изиг-биле чүүлдүгзүнүп, келир үедеги бистиң планнарывыстың дугайын бедик көдүрлүүшкүн-биле чугаалажып, ажыглаттынмаан болдунар аргаларны, кур күштерни четче ажыглаар талазы-биле парторганизацияларның ээлчеглиг сорулгаларын айтып турарлар.

Бүдүрүлге, албан черлеринде, школаларда парторганизацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдары элээн организастыг эртип, оларга коммунистерниң идепкейи улуг болуп турар. Амга чедир болгулаан хуралдарга учётта санаттынып турар коммунистерниң 94,8 хуузу олуржуп, оларның барык чартык чыгам кезии санал берген.

Коммунистерниң саналдары ажыл-ишчи характерлиг болуп, парторганизацияларның, бүдүрүлге албан черлериниң ажылында четпестерге хамаарыштыр партийжи чидиг шүгүмчүлелдер бердинип турар. Хуралдарга отчёт илеткелдерниң хөй кезии долу анализтиг, ханы уткалыг болуп турары шүгүмчүлелдерниң калбаарынга, принципиалчы чидиг болурунга идигни берип турарын демдеглээри чугула. Ылангыя кижилерни кижизидериниң, партийжи моральдың норма-чижектерин сагыырының айтырыглары коммунистерниң саналдарынга хөйү-биле демдеглеттинип турар. Парторганизацияларның эрткен чылдагы отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистерниң берген шүгүмчүлелдиг саналдарының күүселдезиниң дугайы хуралдарга хөй черни ээлеп турар.

Бир эвес ажыл шын организастаттынган турар болза, коммунистер чүнү-даа кылып шыдаар дээрзин райүлетпүр комбинадында парторганизацияның отчёт-соңгулдалыг хуралының чорудулгазы көргүскен. Ол комбинат үр үениң иштинде багай ажылдап, бүдүрүлге планын ургулчу күүсетпейн турган. Ынчаарга парторганизация бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазынче элээн сиңнигип, кадрларны ажылга шын таарыштыр тургузуп, кижилер-биле хүн бүрүнүң ажылын күштелдиргениниң түңнелинде бүдүрүлгениң ажыл-херээ дораан-на экижип эгелээн. Ол комбинат ам бүдүрүлге планын ай, квартал санында долдур күүседип турар апарган. Ылангыя эрткен 9 айларның бүдүрүлге программазы бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеттинген. Комбинаттың бүдүрүлге баазазы калбарган, 100 муң туйбу кадырар сарай немей туттунган, ыяш дилер чер дерип тургустунган, мебель болгаш ыяш кургадыр цехтер немей ажыттынган. Комбинаттың кылып турар продукциязының бот-үнези мурнунда турганындан элээн чиигээн. Коллективтиң ажылчын, албан-хаакчыларының ортузунда агитас-массалыг ажыл база элээн экижээн. Ол парторганизацияның хуралдарынга хөй-хөй чугула айтырыглар чугаалаштынып, оларны амыдыралга боттандырарынга хамаарыштыр чугула хемчеглер алдынып тургулаан.

Оон-биле чергелештир техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле ажылда бар четпестерни узуткавайн келгени дээш парторганизацияны болгаш комбинаттың администрациязын коммунистер Стрельников, М. Дамбый болгаш өскелер-даа шын шүгүмчүлээн. Продукция бүдүрериниң номенклатура планы амдыгаа чедир күүсеттинмейн турар болгаш кылымалдарның шынарын экижидер талазы-биле демисел кошкак. Хөй күш үнер ажылдарның механизастаашкыны кончуг четпес чоруп турар. Кижилер-биле ажыл база четпес. Ооң ужурунда күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр чоруктар чамдыкта болдунуп тургулаан. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы ийикпе бригадазы кылдыр ададырын чедип алырының чарыжынче ажылчыннар хаара туттунмайн келген. Ол бүдүрүлгениң коммунистери ажылда бар четпестерни узуткаарынче угланган хемчеглерни, бүдүрүлгени калбартырының тодаргай оруктарын айыткан шиитпирни хүлээп алган.

Боттарының хүлээлгезин күүседип шыдаар күштүүнүн болгаш дайынчы аргалыының талазы-биле бистиң районда улуг-улуг парторганизациялар бар апарган. Ажыл-агыйның эргелеп башкарарынга олар эки салдарны чедирип, чон ортузунга организакчы болгаш кижизидилгелиг ажылды улам тода болгаш шын угланыышкын-биле чорудуп, бот-тывынгыр, инициативчи ажылдап шыдаарының үлегер-чижээн олар көргүзүп турар.

Оон чижээнге «Элегес» совхозта парторганизацияны ап болур. Совхозтуң ажыл-херээ сөөлгү үеде элээн экижип турар апарган дээрзин коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглээннер. Тарылга шөлү сөөлгү каш чылдарда барык ийи чыгам катап калбарган, малдың баш саны элээн өскен болгаш социалистиг хүлээлге чедиишкинниг күүсеттинип турар. Бо чылдың тос айларында социалистиг хүлээлгезин совхоз мынчаар күүседип шыдаан: сүт садарының хүлээлгезин 103 хуу, эъттиң — 101 хуу.

Совхоз бүдүрүлгезинде күш-ажылдың организациязы база элээн экижээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өскениниң, бот-үнезиниң улам-на чиигеп турарының, болдунар аргаларны, кур күштерни чөп ажыглаарының, мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге калбаа-биле нептередириниң дугайын коммунистер хуралга хөйү-биле чугаалаан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин ам-даа четпес удуртуп турары дээш парткомну, совхозтуң дирекция черин коммунистер Анучин, Сендеңмаа, Кокушенко, Сигаев болгаш өскелер-даа шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол совхозтуң экономиказының кол адыры чер ажылы болур турбуже, партком-даа, дирекция чери-даа ону оперативтиг удуртулга-биле хандырбаан. Ооң түңнелинде бо чылын совхоз күрүнеге тараа садарының социалистиг хүлээлгезин күүсетпээн, а дүк садарының хүлээлгези база күүсеттинмейн турар. Мал ажылының хөгжүлдезинче база чогуур кичээнгей салдынмаан. Эрткен чылын малдарның тарып боозадылгазын четпес организастааны-биле малдың кызыраар чоруу хөй болган, чаш төл четче алдынмаан, чүзүн-баазын чылдагааннар-биле малдың хорамчазы база элээн болган. Бо чылын мал чемнери белеткээриниң планы чедир күүсеттинмээн. Эң үнелиг мал чеми культура кукурузаның чайгы ажаалгазы багай чорутунганы-биле шоолуг эвес дүжүт алдынган.

Отчёттуг үениң иштинде парткомнуң чорудуп келген партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылында улуг четпестер бар болган. Бодунуң хуралдарының өстүреринче партбюро шоолуг кичээнгей салбаан, отчёттуг үениң дургузунда партия кежигүнүнге чүгле 1, кежигүннүң кандидадынга 2 кижини хүлээп алганы ол дугайын шуут-ла херечилеп турар.

1961—62 өөредилге чылында партия чырыдыышкынының политшколалары болгаш бөлгүмнери кончуг четпес ажылдаан. Совхозтуң тус-тус фермаларында, бригадаларында тургускулаан агитколлективтер доктаамал эвес ажылдап келген болгаш ол чугула херектиң организастаашкынынга активтиң киржилгези кошкак. Совхоз бүдүрүлгезиниң тус-тус адырларында тургускулаан партия контролюнуң комиссиялары боттарының хүлээлгезин күүсетпейн келгенин отчёт-соңгулдалыг хурал демдеглээн.

Бо чылгы отчёт-соңгулдалыг хуралдарның эртиишкининде бир онзагай чүве болза, оларга коммунистер шүгүмчүлелди дидим кылып, ажыл-херекти экижидеринче угланган боттуг саналдарны берип турары дээрзин демдеглээри чугула. Ол чорук хүлээп алдынып турар шиитпирлерниң шынарын экижидеринге идиглиг болуп, бүгү талазы-биле өөренип көрген эки шиитпирлерни хуралдар хүлээп алгылаан.

Эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер чаа соңгуттурган составтарның шынарынче улуг кичээнгейни салып, СЭКП Уставының негелделерин шыңгыы барымдаалап турар. Ооң ачызында парторганизация секретарьларынга, бюро кежигүннеринге массаның идегелин чаалап ап шыдаан, инициативчи, шалыпкын коммунистер соңгуткулаан.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарның белеткелинде, оларның эртиишкининде четпестерниң дугайын база ыттавайн барып болбас. Чамдык парторганизацияларга хуралдарның белеткели кошкак болгаш аңаа коммунистерни идепкейлиг-биле киириштиреринче кичээнгей салдынмаан. Чижээ, райпода парторганизацияның хуралы ёзу барымдаалаашкын-биле эрткен. Шынында ол хуралга садыгның көдээге үлегерлиг организастаар талазы-биле парторганизация чогум кандыг хемчеглерни ап, кандыг салдарны көргүзүп келгенил, моон соңгаар чүнү кылыр деп турарыл дээрзи тодаргай көстүр ужурлуг турган. Ынчаарга парторганизация секретары эш Порядин илеткелге харысалга чок белеткенгени-биле парторганизацияның-даа, райпо баштаар чериниң-даа ажылының боттуг анализин берип шыдаваан. Шынында үшкү кварталда бараан саарылгазының күүсеттинмейн барганының, садыг точкалары херектиг бараннар-биле үзүктелиишкинниг хандыртынып келгениниң, чер-черде совет садыгның дүрүмүн каржызы-биле хажыттынып турарының дугайы, садыг ажылдакчылары-биле политкижизидилгелиг ажыл ол анализке көргүстүнер ужурлуг турган.

Райпо системазының хөй-ниити чемненилгезинде кончуг хөй четпестерниң дугайы, оларны чайладып узуткаары-биле кандыг хемчеглерни парторганизация ап турары илеткелге илереттинмээн. Ол парторганизация отчёттуг үениң дургузунда садыг ажылын, хөй-ниити чемненилгезин экижидеринге хамаарышкан айтырыгны бодунуң хуралдарынга чаңгыс-даа чугаалажып көрбээн дээрзин хуралга коммунистер шын шүгүмчүлээн.

«Коммунизмниң херели» колхозта парторганизацияның отчёт-соңгулдалыг хуралы кошкак белеткел-биле сандаргай байдалга эрткен. Партия амыдыралында ол чугула болуушкунну хоомай көргени дээш парторганизация секретары эш Мухаметгореевти, колхоз даргазы коммунист эш Рудинни, райкомнуң харысалгалыг төлээзи эш Очур-оолду СЭКП райкомунуң бюрозу шыңгыы көрген.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер парторганизация секретарьларының, партбюроларның чорудуп келген практиктиг ажылынга шын үнелелди кылып, чаа соңгуттурган составтарга шыңгыы чагыгларны берип, чер-черге партийжи-массалыг база идеологтуг ажылды экижидериниң аргаларын айтып турарлар.

Л. ШУТОВ.

СЭКП Таңды райкомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

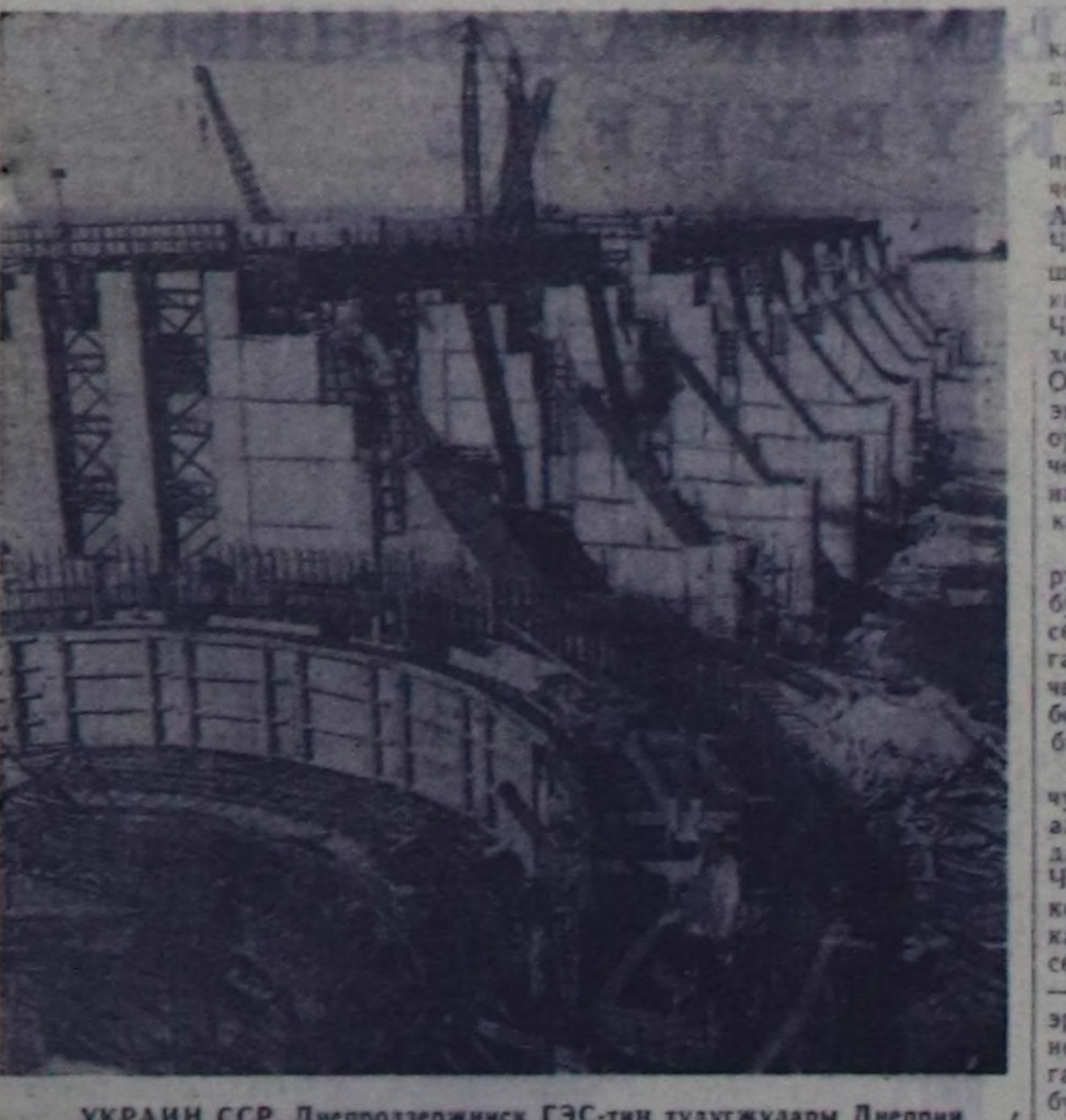

УКРАИН ССР. Днепродзержинск ГЭС-тиң тудугжулары Днепрни кежир боорунга белеткенип турарлар. Тудугда күш-ажылчы көдүрлүүшкүн хүн келген тудум улгадып турар. Судно чоруур шлюзта сөөлгү ажылдарны хуусаа бетинде доосказн. Ол ам суг-биле доллурарынга белен. Өске-даа ажылдарны дүрген темпилер-биле чорудуп турар.

ЧУРУКТА: генератор адааның сөөлгү дээрбээниң арматуразын эптеп турары.

Фото А. Запараныы. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Бышкан чогаалдар дээш

(ШҮЛҮКТЕР САЙГАРЫЛГАЗЫ)

«Шын» солунуң чечен чогаал папказы черле куруг чытпас, даады-ла иштиг, харын шартагар «тодуг» чыдар дизе хөөрем чок.

Шак ол шору, шартагар папканың иштинде мырыңай «көк-хевек»-даа четпээн, чиг дүжүт колдап турар. Аңаа дүүревейн чүге дүүрээр боор. Чеже-даа кызып оралдашса, шырак шүлүкчүнүң, чогаалчыны мергежилдиг кылдыр өөреди шаап алыры берге. Чогаал бижиирин күзеп чоруурлар хөй, харын он-он күзекчилер бар. Ооң ындыг тускай бергезин безин эки таныып, үнелеп билбейн ол дээш оралдажып чоруур изепкейжилер четчиринден артык Ол папкавыстың иштинде бышпаан шаңгыр каттың көвүдеп турар ужуру ол.

Чаа-ла шүлүк бижип эгелеп чоруур кижиниң талантылыг бе, азы хей будулуп чоруур кижи бе? деп дораан сөглээри кончуг берге. Бижээн чогаалдың шынары куду болурунуң чылдагааннарының эң-не кол-колун безин чогаал бижиириңге күзелдиглер билзе чогуур.

Хамыкты мурнай-ла чонну—номчукчуларны өөредип, оларның ажыл-амыдыралынга сүме берип шыдаар өрү билиглиг болур ужурлуг. Чогаал бижип турары төрээн дылын кончуг эки: бодунуң бодалын улуска көстүп, дыңналып келир кылдыр сөс-биле чуруп билир херек. Чонунуң — кижилерниң сагыш-сеткилиниң эрээнин чүгле билир эвес, ооң инженери болур. Ону ниитизи-биле чугаалаарга, амыдыралды ханы, чоок, бүгү талазы-биле билири-дир. А бистиң бижип турар эштеривис бо ниити негелдени бодунга салдынып: бодуй хынаттынып, шугдунуп көрзе эки. Бо-ла бүгүнүң кырынга чогаалчы болурда талантылыг салым-чаяанныг болур. А бодунда ындыг салым бар бе, чок бе дээр талазы-биле боду баштай өөренип, азы кым-даа болуп ажылдап чорааш шылгаттынар херек.

Оон башка баштай-ла бир каш одуруг «шүлүк» кожаттай шаапкаш: «Эх, солунга чорудуп көрейн, чү дээр эвес. Бир эвес үндүрүпсе ол-ла болгай—шүлүкчү кижи-дир мен!» дээн янзылыг чиик көөр болза, эмин эрттир кенен шенеттиниг-дир. Мен бодаарымга бо кээп турар шүлүктерниң хөй нуруузу ындыг ышкаш сагындырар. Ындыг болза-даа бижип чоруур кижи боду бодунга бүзүреп—ол бижиттине берген одуругларын бодаарга-ла хөлчок солун, кым-даа ынчалдыр сөглеп көрбээн ышкаш кынны бээр таварылгалар турар-ла болгай. Ынчангаш харын ону чажырып чорбайн, эш-өөрүнге номчуп, сүмезин алза база шын.

Маңаа он ажыг шүлүктү «коптарлап» көрээлиңер. **Ооржак Николайның** (Барыын-Хемчик. Шекпээрде) «Ырлаал сарыым», **М. Далчыңның** (Эрзинниң «Коммунизмче орук»), «Күс», **Т. Былагының** (Тожунуң Сыстыг-Хемде) «Сыстыг-Хемим», **Д. Болат-оолдуң** (Улуг-Хемниң Арыг-Үзүүнде) «Шүүлген Мөге», **М. Хемер-оолдуң** (Кызылда) «Күүседир мен», **М. Владимирниң** (Өвүрде) «Балдым», «Алыс болуң эрес-тир сен», **М. Өлчей-оолдуң** (Улуг-Хем. Ак-Туругда) «Мээң чуртум», **М. Доржунуң** (ам Москвада М. Горький аттыг литература институдунда өөренип турар) «Номчуп көөр сен», «Күзелче базым» деп шүлүктерлиг. Бо эштерниң чурттап турар черлериңден безин алырга бистиң республиканың аңгы-аңгы булуңнарында дээрзин эскере тыртып алыылы. Ооң-биле чергелештир, бо авторларның аразында М. Өлчей-оол, М. Доржу оларның аттары республиканың солуннары болгаш «Улуг-Хемниң» дугаарларында мурнундан тура-ла элээн хөй: бир-бир чыынды шүлүктер чедир багай эвес шүлүктерни номчукчулар билир—шуудай берген шүлүкчүлер барын сөглээр херек. А олардан өскелери барык-ла баштайгы шенелде шүлүктер бижээн эштер-дир

Ооржактан эгелээли. Мында автор ынакшаан ийи аныяктың кежээ, суур чоогу—эрик кыдыынга олурган чурумалын, колдуунда-ла оларның иштин-хөңнүн ажыдар деп сорулга салган; биригээр чугаалаарга, ол ийи дүрзү-шырайларны дамчыштыр номчукчуга хөлчок чугаалаксааны сеткилинде бир-ле чаагай, чараш күзелин чугаалап, оларны тааладып, харын чүгле таалаар эвес, харын бир-ле чүвээ өөредир бодаан.

«Гитараңны ойнап берем, сарыым,
Шак бо дүне сээң-биле кады оргаш,
Гитараңның уяранчыг үнү-биле
Сагыжывыс чаңгыс кылдыр
ырлажыылы»,

аяннаанының чевенин «гитара» деп сөс ийи дапкырлаан; ол-даа канчаар, хаая ындыг таварылга туруп болур деп каалы. А кол чүве утказы болгай. Чүге шак бо дүне? Мооң мурнунда олурбаан бе? Моон соңгаар? Чүге уяранчыг үнү-биле? Омак үнү болза? Тааланчыг үнү болза? дээш оон-даа өске. Уярал дээрге муңгаралга чоок-тур. Черле өөрүшкүлүг, аас-кежиктиг, эрес эвес аан. Үннерин уяраткан херээ чүл? Черле эки чүве үүлгетпээн хөөннер ышкаш.., Дараазында строфа:

«Удуй берген эрик кыры суурувус
уяранчыг өткүт үнден оттуп
келди...
Уттундурбас ынакшылдың
чылдарын
Сээң-биле кожа оргаш ырладым».

Суурнуң чуруу караңгы өттүр бүлүртүңнээн—удааны билдинип келди. Ах, караңгы шыпшыңын! «Уяранчыг» үн өткүт болур бе? Чок-ла болза мырыңай кедергей уяранчыы-биле ындыг дээштиг дээни ол бе? Артында-ла бүдүн суур оттуп кээр аан! Чок, суурнуң одунганынга бүзүрээр демдек чок тур. Шупту бажыңнарның оттары хып келди бе? Ыттары ээре берди бе? Чок-чок. Меге. Бүзүреттинмээн. Ага, шаанда маңаа (каш-каш чылдарда) ынакшып чораан ышкаш чүл? Ам канчап барганыл? Эрткени ол бе? Ынчангаш бо дүне муңгараар апаар ышкаш чүл? «Сарыымайлажып» орар ийи аныявыс ач көрбээни чок улуг кижилер-даа апаады бе? Мындыг янзылыг беш строфа шүлүктүң чүгле эгезинде ийизи биске чырык, эки чүве-даа көргүзүп, дыңнатпады. Азы оон ыңай экизи көстүп кээр ыйнаан? деп бодаар чүве чок. Ону маңаа дөгере киирбедим. Чаңгыс сөс-биле ооң херээ чүл? Кым ону сонуургаарыл? Автор сорулгазын күүсетпейн барган дээр чүве бе, азы автор шүлүк дамчыштыр чонга бараан болур салымныын, мергежилдиин көргүспейн баады.

Эш М. Далчыңның «Күс» деп шүлүү шупту-ла 12 одуруг. Аяннап кааны эскик чок. Сөс домаанда онза хажыгыр чүве-даа чок. Бодуун билдингир деп болур. Чижээ:

«Артель-колхоз шөлдеринде.
Арбай тараа, кызыл-тас-даа
Арга ыяштар, даглар сыннар
Алдыннанган хевин кеткен...»

шынында бо болза чүгле шүлүк аяны-биле хемчээлдиг кылдыр бижип каан анаа-ла медээ домак-тыр. Ол-ла домакты анаа кара чугаа-биле-даа оон чараштыр чула сөглеп болур-ла болгай. «Колхозувустуң бүгү-ле шөлдери мырыңай-ла даглар хөрээ, ээзимнер эдээ эрээннер чедир бышпаан арбай, кызыл-тас өңнүг торгулардан кылган каас хептерин кеттиниипти» деп-аан.

Харын баштай ынчалдыр чараш, чурумалды бажыңга, саазынга чогаадып чуруп, быжырып алгаш, шүлүктеп эптээр турган-дыр ийин.

Эш Болат-оолдуң «Шүүлген мөгези» база-ла ол дег чүгле аяннап каан медээ. Кандыг-даа көстүр чурумал чок, иштики сеткилдиң хайныышкынын илеретпээн:

«Наадым болган черге баадым
Аъттар база чарыштырган
Адыг-чарыш база болган
Алдан дөртү хүрештирген.
Хүлер шойга каңнап каан дег
Күдер шырак мөгелерниң
Хүрежирин сонуургадым»...

Бо-дур тос строфа шүлүктүң чүгле эгезинде ийизин чаңгыс-даа сөс, домак-даа өскертпейн хевээр киирдим. Үжүк-даа чазыы бар, демдектерни-даа салза чогуур черлеринге салбаан. Ийи строфазы чүге саарзыгыл? «Хүлер шойга каңнап каан дег деп чүл? Хүлер биле шой ийи аңгы өң, шынарлыг металлдар-ла болгай. Чаңгыс шойну ап алыылы че. Шойга канчаар каңнап каарыл? Аңаа чыпшыр бе? Дүвү тыдык шой паштың ол тыдыын дуй каңнап каары дег бе? Күдер мөгеге ол кандыг көрүш бээрил? Кандыг-бир дытта саат дег чыпшынчак чүве-даа сагышка кирер-дир. Шынында автор чүнү чугаалаар дээнин бис эскерип кагдывыс. Мөгениң хүнге кара-хүрең кылдыр чараш өң кирген, мөкүл-макыл шынганнарлыг дыңзыг күштүг хүлерден, шойдан шуткуп, кудуп каан чүве дег дээр дээн. А херек кырында чурааны олдур. Допчузу-биле чугаалаарга, наадымга чораш келген бичии чеди-сес харлыг уруглар-даа болза хөлчок солун чугаалап, чанып кээр-ле болгай.

«Хоюг эткир үннүң-биле
Холум тудуп үдеп тура
Байлак совет ынак чуртка
Байгы күжүм салып тургаш,
Бараалгаарын күзеп турдуң.
Курүнениң ажылынга
Күжүм киирип дадыкпаан-даа
Спорт кылып, бөмбүк ойнап
Шынганнарым быжыкпаан-даа.
Аңаа чүге муңгараар мен
Анаа чайлыг өөрени бээр мен
Эргим ынак эжимниң сээң
Чагып сөглээн сөстериңни
Чандыр баспайн күүседип,
Өөрүмнүң сөглээн сөзүн,
Даргаларым даалгаларын
Тапкы тыртым четкелекте
Божуу дүрген күүседир мен».

М. Хемер-оолдуң «күүседир мен» деп аныяк эрни Совет шеригже аъттанып турда ынаа кыс чагыг берип, үдеп турарын чураан шүлүү мынчаар эгелээн. Автор мону чүге солун дамчыштыр чонга чугаалаксаан. Ол оолдуң белеткел чок чөгенчиин кочулаар дээн бе? А ол хирезинде кыстың мурнунга сөс бээрде бодамча чок мактаныкчы бардам тенээн сойгалаар дээн бе? Чү-даа дээр дээн болза, ук шүлүктү бижип эгелээн бодалдарның чичи эвес, ол-бо дендиңнээн дээм чок чевенин көрүңерден. «Шүлүкчү мынчаар бижип болбас» дээр дээш мырыңай күш-биле чогаадып кылган үлегер ышкаш. Баштайгы домакта-ла: үнү-биле холду канчап тударыл? «Байгы күштү салып тургаш бараалгаарын күзеп турдуң». «Бараалгаар» дээрге хүндүлеп мендилежири—чолукшуру. хол тутчуру-ла болгай. А мында чуртка бараалга деп чүл? Илдең-дир. Бараан бол деп сөс-биле бараалга деп ийи сөстү холуп, будаптарга шүлүкчү болур хамаан чок төрээн дылы-биле менди айтырып четче билбес хевирлиг болдувус. Мындыг таварылгалар чаңгыс Хемер-оолда эвес—бижип чоруур аныяк эштерде шуптузунда бар, ынчангаш бо чевен одуругларны боттары коптарып, сайгарып көрзүн дээш киирдивис.

Т. Былай-оолдуң «Сыстыг-Хем» деп шүлүүн көрээли:

«..Ажылчын» —деп бедик сөске
санаттырган
Ажык шынчы ынакшылым тыпкан
суурум,
Сыстыг-Хемими сени алгап
ырлавадым
Сыңзаан сен дээш чемелей бээр
эргелиг сен...»

Баштайгы-ла строфадан илдең-дир. Сөглээр дээн бодалы черле шын, харын-даа чараш: Мээң ажылын деп профессияны алган, баштайгы ынакшылым-даа сөглеттинген—суурум Сыстыг-Хемими сени алгавайн чоруп шыдавас мен дээр дээн. А херек кырында ол бодалды күүсеткени бо-дур, чевени кончуг. Оон ыңай моон-даа дора строфалар бар.

М. Владимирниң «Балдым» деп сес одуруг шүлүү база чүгле фактылар медээлеп, аяннап каан медээ чугаа. Ол ышкаш «Алыс болуң «Эрес-тир сен» деп тракторист дугайында шүлүү элээн чурумалдыг болза-даа четпестери хөй. Чүгле шүлүктүң алында кирген бүдүн одуругда «алыс болуң»— алыс деп сөстүң аңаа кирген херээ чүл? Алыс дээрге—алызы барып, шаа барып дээн, кедизинде—соонда барып деп утканы илередир ийикле, азы чамдыкта дедир: угундан, тыптып кереэриндев дээн утканы-даа илереди бээр-ле. А мында бөгүн, херек кырында эрес ажылдап турган кижини чуруп тура ол сөстү ажыглаарга арай-ла ырадып турар. Ону чүгле аяннаар сөске кызамдааш ап алган.

«Тракторист эргим оол сээң
Тарып, сыраан ховуларың
Шала күскээр кызыл-тастар
Чалгып чыдар олбук болур».

Мында онза, чаа чүнү тып келген? Ховар—чок деп болур. Бар шүлүктерде ажыглап тарып, сыраан чижектиг шаптыланып, элээн сөстер сагышка кирер. «Чалгып чыдар олбук болур». Олбук дээрге анаа черле чүве немевейн-дир. Хөй ажыглаан болза-даа хевие черле каас, өңгүр болгай. Олбук дээрге матрас дег чаңгыс өң пөс-даа болур-ла. Делгем-даа эвес, олурар дөржек-тир.

М. Өлчей-оолдуң «Мээң чуртум» деп шүлүү хөй-хөй улуг темаларны баш каксы, азы «оът баштап» маңнааш шөйүлген. Сөзү эвээш, утказы дыкпыш болур деп негелде-биле дүүшпейнн, кошкаанга могаттырып чыдар. Тос строфа—дөртен шаа одуругда черле чаа тывылган уран одуруг ховар. Чижээ, чаңгыс-ла строфадан көрээли.

«Космос ам совет кижээ
Кожа аал дег чыырылган-дыр.
Хөөрежип шайлап чораан,
Көрүп алыр апарган-дыр...»

Ча-чаа, таанда анчыг, хөөрүү сени ийин Монгуш! Ындыг-ла амыр чүве болза ынаар ужуткаш, келген тоолзуг маадырларны бүгү делегей кайгап, магадап ханмайн тур деп бе? Кожа аал дег чүве болза, кырганаваңны шарыдан мундургаш чорудувудам. Ол көрбээни чок, көк-баштыг неңг сени чү дээр эвес. Че, баштактаныыг болзун, Өлчей-оол топтуг боланы бергенде эки бижигилээр шүлүкчү чүве.

Ол ышкаш эки бижигилээр М. Доржунуң Москвадан чоруткан «Номчуп көөр сен», «Күзелимче базым» деп ийи шүлүү база-ла үстүнде көзүлгүлээни ышкаш четпестерге могаттыргаш үнмейн баргылаан

«Холдарындан четчип алган ийи
кижи
Хоорайдан колхозтува чоктап
орар.
Орай дүннүң «сайгылгааны»—
челишкен ай
Оларны үдеп барын сынче чылып
орар...

Арны көзүлбес, сеткили ажыттынмаан чурумал бүдүү бар-ла дижик. Колхоз болза «Торгалыг» колхозунда чугаалап турар болганда ынаар куду Кара-Дуруг баарында чүү хоорай бар апаады? А Торгалыгны өрү чоктап олурган улусту дөө доора барын сынче бар чораан челишкен ай канчап үдээрил. Бо болза «хензиг» хажыдыышкыннар ышкаш. Дөмей-ле картинаны шын чуруваажекайын болур. Номчукчу ону көрдүү. Оон ол шүлүк хөлүн эрттир хууда харылзаа болу берген: ооң ниитиге херээ кызаалай бээр. «Күзелче базымда»:

«Хензиг чаштан ойнап өскен ынак
өөрүм.
Кээргенчиг авам, ачам,
дуңмаларым
Чөөк дег хоюг кезек булут шуужуп
көшкен
Чөөн Сибирь—байлак Тывам
соомда калган»...

Чаңгыс-ла «байлак» деп сөс домак кандыг кончуг аар, бораңай—хүнүк сарык будуктар-биле чуруттуна бээрди? Шынап-ла бай Тываның бир малчын, байлак Өвүрүвүсте сээң аваң, ачаң, дуңмаларың чүге кээргенчиг апаады. Ижер-чииринден аштаңгы бе? Кедер хевинден самдараан бе? Бүзүревес мен. Сен ынча дээр болзуңза «дорамчылаан» дээш сеңээ хорадай бээрлер. Бүгү—чечектелип олурар чараш Тываңны-даа «соонда калды» дивейн—ам-даа караамда көстүп, чүрээмде тудуш хевээр чорулазыңзе! Ча, мээң оом мырыңай шпаргалка-диктовка апаады ышкаш.

Ынчангаштың бодувустуң ол папкавыска ыяк бышкан—(ханы) чулуу мөндүңейнип чыдар чимис каттар долу чыдарын утпаалы, эштер.

С. САРЫГ-ООЛ.

АЖЫЛ КЫЛБАСТАР-БИЛЕ ДЕМИСЕЛДЕ

Бүгү хамаатылар бисте ажылдаар, дыштаныр, өөренир болгаш назылап кырааңда база ажыл кылып шыдавас апарган таварылгада материалдыг хандырылга алыр эргелиг.

Ажылдың хемчээлин болгаш шынарын барымдаалап төлевирлиг ажылды бүгү хамаатыларның алыр эргезин ССРЭ-ниң Конституциязында чарлаан. Совет үндезин-хоойлунуң ол айыткан чүүлү херек кырында боттанган — ажыл кылып шыдаар бүгү хамаатыларның ажылдаарының бүгү таарымчалыг байдалы бистиң чуртта тургустунган.

Совет Конституция хамаатыларның ажылдаар эргезин дүрүмчүдүп быжыглавышаан, ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүң ажылдаар хүлээлгелиин база айыткан. «Ажыл кылбас кижи чем чивес» деп принципти ёзугаар ССРЭ-де күш-ажыл болза ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш алдарның херээ болур» деп ССРЭ-ниң Конституциязының 12-ги чүүлүнде чугаалап турар.

Оон аңгыда хамааты бүрүзү күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыр, хөй-нииити хүлээлгезинге ак-сеткилдиг болур, социалистиг ниити чурттталганың чурумун хүндүлээр хүлээлгелиг дээрзин бистиң күрүневистиң үндезин хоойлузу айыткан.

Совет хамаатыларның эң-не хөй нуруузу күш-ажылга ак-сеткилдиг, кызымак шудургу болуп, совет хоойлуларны медерелдиг сагып турарлар.

Совет кижилерниң күш-ажылы оларның боттарынга болгаш Төрээн чуртунга улам-на хөй чүвени берип турар. Төрээн чуртка бараан болдурган күш-ажыл совет кижилерниң амыдыралын улам чаагайжыдып турар.

Ынчалза-даа боттарының эргелерин болгаш хүлээлгезин ханызы-биле билбейн, «ажылдаары-даа, ажылдавазы-даа бодумнуң турам» дээр ийи-чаңгыс кижилер бистиң аравыста ам-даа бар болуп турар. Ындыг янзылыг ажыл кылбас кижилерни «маңгыстар» деп адап турары черле чөптүг. Ындыг кижилер ажылдаарын күзевейн, амыдыраарынга херглээр хөреңгини ак-сеткилдиг эвес арга-биле тыптынып, арагалаар чорукче хандып, чамдык кем-херек үүлгедир орукче кирип турар.

РАЙОН СУДУ ЫНДЫГЛАР-БИЛЕ ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРИП ТУРАР

1913 чылда төрүттүнген С. А. Ламажап Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем суурга чурттап, «Бурунгаар» колхозтуң кежигүнү кылдыр көстүп турган. Ол ажыл кылып шыдаар турганш-ла 1961 чылдың дургузунда чүгле 122 күш-хүнү ажылдаан, а 1962 чылда колхозка шуут ажылдаваан. Ламажап колхоз кежигүнү болуп алгаш, каш баш малдыг, аъттыг турган. Колхоз ажылынга киржириниң орнунга Ламажап хуузунда кустаржы ажыл кылып, бажың иштиниң херекселдерин белеткээш, оозун улуг өртек-биле тус-тус хамаатыларга садыглап келген. Ниитиге ажыктыг ажыл кылыр мен деп милиция органнарынга холунуң үжүүн ол берген хирезинде-ле колхоз ажылы кылбаан. Ону барымдаалааш. Каа-Хем районнуң улус суду Ламажапты ниитиниң ажылындан ойталаан дээш Тожу районче 2 чыл хуусаалыг шөлүүр деп шииткен.

Бир чамдык кижилер колхозтарга керээ ёзугаар ажылдаан кылдыр көстүр дээш, керээ чарып, оон аванс алгаш, керээзин күүсетпейн, колхозтарның ажылын үзүп турар. Чижээ, 1929 чылда төрүттүнген А. М. Подкорытов Кызыл хоорайның учёдундан ушта бижидип алгаш, Каа-Хем районга колхозтар мегелээр орукче кирген. «Бурунгаар» колхозка чугай өртедип бээр деп керээ чаргаш, 94 рубльдиң авансызын алган. Ол хирезинде чугай өрттетпейн, керээ күүсединден ойталаан. «Октябрь 30 чылы» колхозка ол-ла Подкорытов одаар ыяш белеткээр керээ чарып, 65 рубльдиң авансызын база алган. Оон аңгыда хамааты Подкорытов алимент төлээринден ойталаар сорулга-биле чыл дургузунда каяа-даа доктаамал ажылдаа кылбайн, Каа-Хем районга учёт-ка-даа кирип бижитпейн, колдуунда-ла тайгага чаштынып турган. Алимент төлээринден ойталап, колхозтар мегелеп, ниитиге ажыктыг ажыл кылбааны дээш А. М. Подкорытов уруунуң кижизидилгези дээш төлевээн алиментизин болгаш керээ ёзугаар алган авансызын улус судунуң шииткелин ёзугаар колхозтарга төлевишаан, Сибирьниң тускай черинче 2 чыл хуусаалыг шөлүткен.

Оон аңгыда чамдык хамаатылар ажылга кирип алгаш, ак-сеткилдиг ажылдаарының орнунга күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, прогул кылып, арагалап, бажыңынга чогуш-содаа кылып, ниитиниң корум-чурумун үреп турар. Ооң чамдык чижектерин ап көрээли. А. В. Белоусов күрүне өнчүзү оорлааны дээш мурнунда бир удаа шииттирген, алимент төлээлеринден база ойталаан. Шииттирген хуусаазы эрткен соонда эттинип албайн, каладаа доктаамал ажылдавайн келген. «Октябрь 30 чылы» колхозка ол ажылдаан кижи кылдыр көстүп, херек кырында арагалап, үргүлчү прогулдап, ниитиниң корум-чурумун үреп келген. Август 27-де ээзирип алгаш, хамаатыларны бак сөглеп, дорамчылап тургаш, 15 хонукка шииттирген.

Косых И. М. база арагалап, өг-бүлезинге чогуш-содаа кылып, кожаларының шөлээн чурттталгазынга шаптык кылып келген болгаш биче хулиган чорук дээш ийи удаа административтиг хемчегге онаашкан. Ол ышкаш пенсионер Белкин Е. И. алган пенсиязын арагалаашкынга ажыглап, Белбей суурга ниитиниң корум-чурумун үреп келген. Ынчангаш биче хулиган чорук дээш ол 30 рубльге штрафтаткан.

Чамдык кижилерниң мындыг чоруктарынга удур демиселге хөй-ниитиниң чугула рольдуг болуп турар. Суд, прокуратура болгаш милиция органнары ажыл кылбас маңгысырак кижилер-биле. ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери-биле демиселди күштелдирер.

И. ПЕТУХОВ,
Каа-Хем районнуң улус судьязы.

Аныяктарга даяныр херек

Жданов аттыг колхозта көдээ клуб (эргелекчизи эш Ч. Байыр-оол), районнуң өске клубтарынга бодаарга кышка үлегерлиг белеткенген болгаш бүгү-ле ажылын эки тургузуп турар. Клуб чылыг, чырык, ыяш болгаш хөмүр даш-биле хандыртынган, дашты херимнеттинген. Көргүзүг агитациязын эки кылып, партияның Программазындан ушта бижилгелерни, көргүзүг самбыразын, кино чарлалын көскү черде кылдыр аскылаан. Республиканың, районнуң, колхозтуң ажыл-амыдыралындан алган кол сан-түңнер, көдээ ажылагыйның мурнакчыларының чедиишкиннери, эът, сүт, дүк, тараа талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдези, «Делгем базым-биле коммунизмче» деп хана стендазы, портреттер, лозуң-кыйгырыглар — бо-ла бүгү чүүлдер клубтуң фойезин, залын шимеп-каастап турар.

Бо көдээ клубта бот-тывынгыр уран чүүлдүң алды бөлгүмнери организастаттынган. Ооң киржикчилери боттарының концертин бо чылын районга элээн каш черге сонуургаткан болгаш Чөөн-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарының төптеринге база-ла концерт көргүзүп чорааннар.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери Ы. Дадар-оол, М. Кара-оол, Д. Алдын-кыс, Р. Чүлдүм, З. Кунга болгаш өскелер-даа чон мурнунга мергежилдии-биле ойнап берип турарлар. Бажың ажылының бөлгүмү ооң киржикчилериниң улуг сонуургалын болдуруп турар. Клубтуң шимелдезинге бот-тывынгыр чурукчулар—колхозчу Байырмаа, агроном Сүге-Маадыр олар эки киржип турарлар.

Мындыг үлегерлиг көдээ клубтуң эки ажылын өскелерге нептеретпейн турары хомуданчыг-дыр. «Улуг-Хая» совхозта партком, ында ажылчын комитеди, Көк-Чыраа көдээ Соведи болгаш районнуң культура килдизи чамдык культура одагларының ажылынче кошкак кичээнгей салып турар. Совхозтуң Арыг-Бажы салбырында көдээ клубтуң, библиотеканың дугайында шүгүмчүлелдерни республика солуннарынга бижээн болгаш ол суурда соңгукчулар боттарының депутаттарын дамчыштыр клуб, библиотеканың ажылын сегидериниң дугайында дилеглерни кылып келген. Ынчалза-даа клубтуң, библиотеканың септелгези бо чылын шуут соксаан. соңгаларының рамалары чок, кижи олурар сандайлар барык-ла шуптузу үрелген. оон үрелген кезектери оваалаттына берген чылар. Клубтуң-даа, библиотеканың-даа эргелекчилеринде солчур чорук чанчыл болган, библиотеканың амгы эргелекчизи соок өрээлде ажылдап турар.

Ол-ла совхозтуң Хайыракан салбырында көдээ клуб кышка багай белеткеттинген: рамалары чаңгыс каът, чамдыызы ойбак, эжиктери шаараш, плита, печкалары кылдынмаан, оттулар ыяжы чок, ында бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмү ажылдавайн турар. Библиотеканың оттулар ыяжы белеткеттинмээн, оон бажыны бичии.

«Чодураа» колхозтуң көдээ клувунда чамдык эки ажылдар кылдынган-даа болза, оон бир печказынга от салыр арга чок, ыштаныр. «Күш-ажылдың хостуу» колхозта улуг, делгем клубтуң септелгези ам-даа доозулбаан.

Райкүүскомнуң культура килдизи көдээде культура албан черлериниң ажылын үттүп турар деп чугаалап болбас, ынчалза-даа айтырыгны хөй катап чугаалажып, шиитпирлээр, дилеглер кылыр чоруктарны эвээжеткеш, чер-черде хөй-ниитиниң, ылаңгыя аныяктарның күжүн организастап тургаш, культура одагларында ажыл-херекти тодаргай организастаар ужурлуг.

А. ДОНГАН.

Хылдар ырлап үнер

Тыва национал хылдыг хөгжүм херекселдерин сайзырадыр болгаш ооң оркестрин тургузар дугайында айтырыг каш чыл бурунгаар-ла тургустунуп турган. Ол айтырыгның кол эгелекчилери—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Максим Мунзук болгаш композиторлар, хөгжүмчүлер — эштер Алексей Чыргал-оол, Александр Лаптаң, Ростислав Кенденбил олар болганнар. Ынчангаш оларның ол эгелекчи саналын ёзугаар, Москвага бир мастерскаяга тыва национал хылдыг хөгжүм херекселдериниң баштайгы хевирлерин чагаан. Ол хөгжүм херекселдерин кылып күүсеткен-даа турган. Ынчалза-даа олар боттарының национал хевирлерин чидирип турар болган. Ынчангаш бо чылдың бирги чартыында база-ла Москвага Бүгүроссийниң ыраажылар ниитилелиниң эксперименталдыг мастерскаязынга чагыгны киирген. Удаваанда ол мастерскаяның мастери Петр Александрович Шошинниң конструкторлап кылган шыйыын ёзугаар, тыва улустуң национал хылдыг хөгжүм херекселдериниң сайзыраттынган баштайгы хевирлери кылдынган.

Чоокта чаа республиканың Культура министерствозунга тыва композиторлар болгаш хөгжүмчүлер, уран чүүл ажылдакчылары чыглып келгеш, тыва хылдыг хөгжүм херекселдериниң баштайгы сайзырадып чаарткан хевирлериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол чугаалажып көрүүшкүнге конструктор П. А. Шошин боду база киришкен. Игил болгаш бызаанчы, допшулуур баштадыр шупту он ийи санныг хылдыг хөгжүм херекселдерин сайзырадып кылганы черле эки болган. Игил, бызаанчы, допшулуур олар аңгы-аңгы хемчээлдиг болгаш үннерлиг кылдыр кылдынган. Чижээ, допшулуур хемчээл талазы-биле беш аңгы, оларның үннери база-ла беш аңгы: чоон, чиңге, узун, эң-не чоон болгаш оон-даа өске. Игил, бызаанчы база-ла шак ындыг үннерлиг.

Бо хөгжүм херекселдери боттарының национал хевирлерин черле шоолуг чидирбээн. Ылаңгыя игил бодунуң хевирин оскунмаан, аңаа чүгле тыва ырларның аялгазын күүседип болур эвес, харын орус болгаш өске-даа совет композиторларның база даштыкы-даа ырларны ойнап болур.

Ол хөгжүм херекселдериниң чамдык үүрмек четпестерин аңаа чүве чугаалаан эштер демдеглээн. Ол үүрмек четпестерни чок кылгаш, 1963 чылдың январының ийиги чартыында тыва, национал хылдыг хөгжүм херекселдериниң чаартынган хевирлерин Тывага боду-биле эккеп дужаап бээрин конструктор эш П. А. Шошин чугаалаан.

Бистиң республиканың эстрада артистери болгаш бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң эң шилиндек талантылыг киржикчилери 1963 чылдың апрельде Москва хоорайга концерт көргүзүп, Тываның уран чүүлүн барып бараалгадыр. Тыва национал хылдыг хөгжүм оркестриниң хылдары аңаа база ырлап үнер.

Келир чылын республиканың хөгжүм-шии театры, музыка училищези, бүгү-ле культура бажыңнары чаа тыва хылдыг хөгжүм херекселдерин алыр.

П. А. Шошин ССРЭ-ниң улустарының хылдыг хөгжүм херекселдерин болбаазыраңгайжыдар талазы-биле 30 ажыг чыл дургузунда ажылдап келген. Тыва хылдыг хөгжүм херекселдерин чаартып кылган ол мастер бурят, якут, грузин болгаш оон-даа өске хөй улустарның хылдыг хөгжүм оркестрлерин кылып күүсеткен. Ам безин ол ССРЭ-ниң 14 нация улустарының чагыгларын күүседип турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

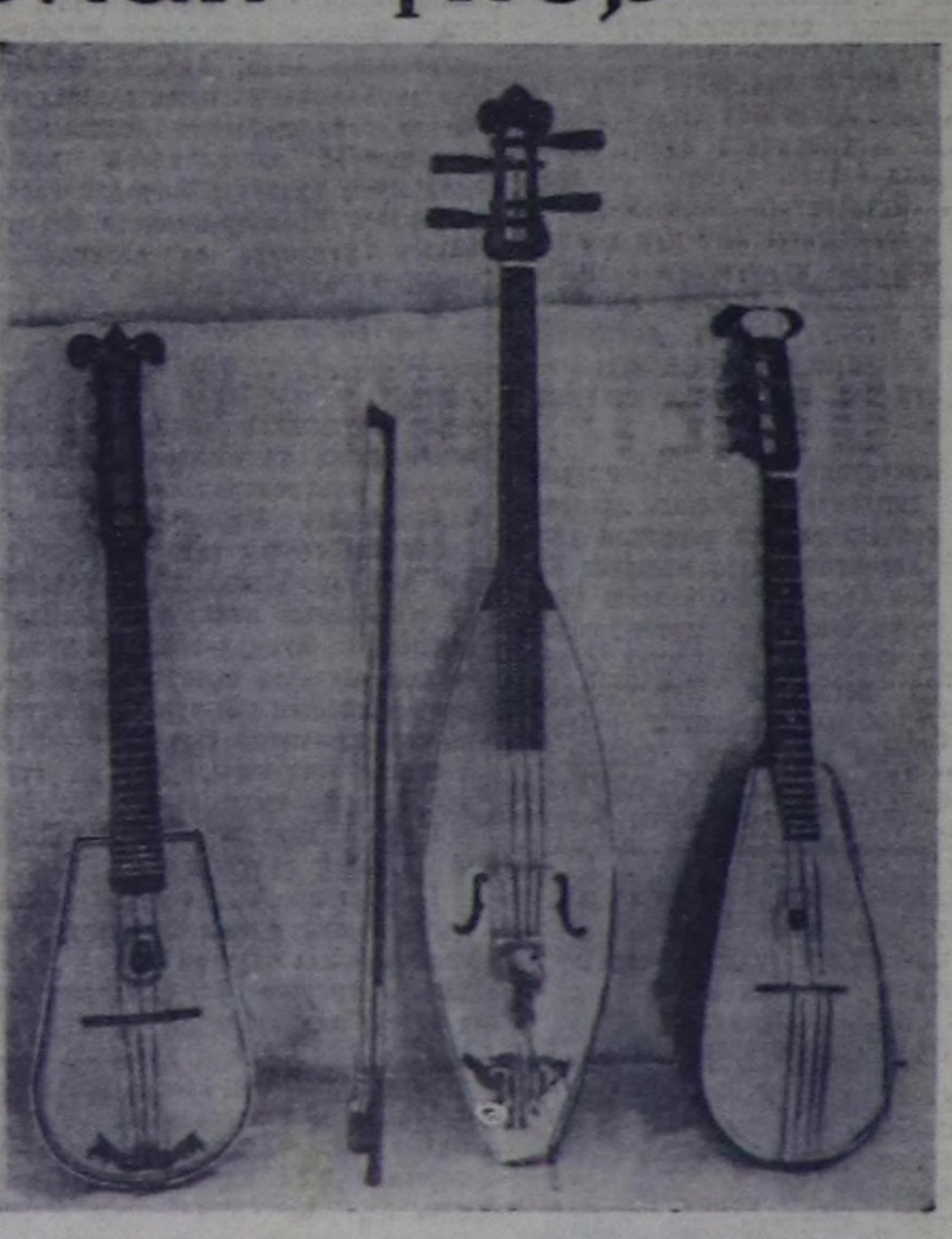

Чуруктарда: тыва, национал хылдыг хөгжүм херекселдери, эш П. А. Шошин (ортузунда) артист М. Мунзук, композитор С. Бюрбе олар-биле кады.

Фото П. Гольцовтуу.

Улусчу Кыдатта

* * *

Электрижидилге

ПЕКИН. (СЭТА). Чурттуң рис бүдүрер база бир төвү Цзянсу можунуң көдээ районнары бүгү 1957 чылдыындан 20 катап хөй электроэнергияны бо чылдың баштайгы тос айларында алган. Ында сөөлгү чылдарның дургузунда көдээ черлерге электри дамчыдылгаларының шугумнарының узуну 16 катап көвүдээн.

Амгы үеде 72 уездилерниң болгаш хоорайларның 64-тү шөлдер суггарарынга электроэнергияны ажыглап турар. Дыка хөй уездилерде дээрбелерни, тараа бастырар болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый машиналарын электроэнергия-биле ажылдадып турар.

Көдээ ажыл-агыйга

ПЕКИН. (СЭТА). Чурттуң хосталганының соонда иштики Моолга туткан 30 улуг машина тудуунуң заводтарының хөй нуруузу көдээ ажыл-агыйга херегләэр машиналарны үндүрүп турар.

Бо чылдың баштайгы тос айларында иштики Моолдуң машина тудуунуң үлетпүрү 15 муң ажыг машиналарны бүдүрген. Ол машиналарны шуптузун көдээ болгаш мал ажылдыг районнарже чоруткан дээрзин Синьхуа агентилел дыңнаткан.

Ол-ла үениң дургузунда тракторларның болгаш өске-даа машиналарның артык кезектерин хөйү-биле бүдүрүп үндүрген.

Ол районда бар турар чүс чыгам улуг эвес мастерскаялар малчыннарга херегләэр көдээ ажыл-агый херекселдерин үндүрүп турар.

КНО-нуң Политиктиг комитединде

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи В. Петрусенконуң дамчыдып турары болза:

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVII сессиязының Политиктиг комитединиң чугаалажып турары чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң айтырыы бүгү делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар. 40 чурттарның төлээлекчилери бо айтырыгның талазы-биле боттарының бодалын Политиктиг комитетке чугаалаар күзелдиин илергейлээн. Совет Эвилели болгаш социалистиг чурттар чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле ажыктыг хемчеглерни эң эгезинден тура алырын—ядролуг чепсекти чедирер херекселдерни болгаш өскениң девискээрлеринде даштыкы шериг баазаларын узуткаарын саналдап турар дээрзин Польша Улус Республиканың төлээлекчизи Виневец демдеглээн. Төп Европага атом чок зонаны тургузар дугайында айтырыгны—Рапацкийниң планын чугаалажып көөрүнге барыын талакы күрүнелер бүгү тала-биле моондактап келгенин польша төлээ сагындырган. Латин Америкага болгаш Африкага атом чок зонаны тургузар дугайында идеяны АКШ ам деткип турар-дыр. Атом чок зоналарны тургузарынга хамаарыштыр Каттышкан Штаттарның бо чаа туружунуң тургустунганы-биле холбаштыр Рапацкийниң планын ажыл-ишчи ёзу-биле тодаргай чугаалажып көөрүнге барыын талакы күрүнелер моондактавас боор дээрзинге идегеп болур-дур.

Термоядролуг дайынны болдурбазының кара чаңгыс чепсээ болза тус-тус хемчеглерни алырында эвес, а чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринде болур деп Бирманың төлээзи Баррингтон медеглээн. Үш неделя мурнунда делегей ядролуг өрттүң кыдыынга четкен турганын ол демдеглээн. Үш неделя мурнунда болган бүгү чүүлдер чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин негеп турар деп Баррингтон демдеглээн. Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң совет төлевилелинге хамаарыштыр Нигерияның төлээлекчизи Адебонуң медеглээни болза ядролуг чепсекти саат чок хоруурунга Совет Эвилелиниң чүткүлүнге бүгү делегей каттыжып турар. Делегейниң дүжкүүрлүг чорууну үнер дөзү болуп турар өскениң девискээрлеринде бүгү даштыкы баазаларны узуткаарының эргежок чугулазын Адебо онза күштүг-биле демдеглээн.

Эртенги хуралдың төнчүзүнде ССРЭ-ниң төлээлекчизи В. А. Зорин чүве чугаалааш, Женевада 18-тиң Комитединиң ажылын катап эгелээр айтырыгның талазы-биле совет турушка хамаарыштыр Нью-Йорк парлалганың шын эвес, шаштырыглыг дыңнадыглары-биле холбаштыр тайылбырны кылган. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVII сессиязынга чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү 18-тиң Комитединиң дараазында ажылынга улуг ужур-дузалыг болур дээрзин В. А. Зорин айыткан. Ассамблеяның Политиктиг комитеди болгаш Кол Ассамблея бо айтырыгны чугаалажып көрбээнде болгаш чогуур сүмелерни база резолюцияларны үндүрбээнде чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң айтырыын чугаалажып көөрү 18-тиң Комитединге угаазылал чок чорук болган турар ийик. Бир-тээ ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында айтырыгны Кол Ассамблеяга чугаалажып көрген болгаш чогуур резолюциялар бар чүве болганда бо айтырыгны чугаалажып көөрү-биле 18-тиң Комитединиң ажылын ноябрь 12-де катап эгелеп болур деп совет төлээлер санаан. Практиктиг бодалдарны барымдаалааш, совет төлээлер болза чугаалажыышкыннарны ноябрь 12-де Нью-Йоркка катап эгелээри ажыктыг деп санап турган, чүге дээрге 18-тиң Комитединиң киржикчилери чурттарның төлээлекчилери мында турар болгай. Ындыг болза-даа Англияның болгаш АКШ-тың төлээлери дадагалзаан ужурунда ол болдунар аргажок болган. Женевага чугаалажыышкыннарны ноябрь 19-та катап эгелээр деп АКШ-тың төлээлекчизи А. Дин саналдаан. Ындыг болза-даа 40 ораторлар Политиктиг комитетке санал бээрин күзеп турар, ынчангаш чугаалажылганы доозарынга бир неделя четчир магат чок ышкаш-тыр.

Политиктиг комитетке болгаш Кол Ассамблеяның пленарлыг хуралдарынга чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын чугаалажып көөрүн өй-тавында доозарынга дараазында неделяның чамдык хүннерин база ажыглаар апаары иле-дир. Совет төлээлерниң туружу ындыг-дыр. Ындыг турбуже 18-тиң Комитединиң ажылын 1963 чылдың январь бирде катап эгелээр деп В. А. Зорин саналдап турар дээр чүвениң дугайында чүүл «Нью-Йорк таймс» солунга үнүп келген. Бистиң туружувуска хамаарыштыр ындыг информация кайын тыптып келир аргалыг турганыл? деп айтырар апаар деп В. А. Зорин чугаалаан.

В. А. Зоринниң чугаалааны: 18-тиң Комитединиң ажылын ноябрь 12-де Нью-Йоркка эгелээр деп саналдаан бис. Оон ыңай Политиктиг комитетке болгаш Кол Ассамблеяга бо айтырыгны чугаалажып көөрүн дооскан соонда, тодаргайлаарга ноябрь 22—23-те 18-тиң Комитединиң ажылын катап эгелээр деп саналды киирген бис.

Куба көргүзүп турар

САН-ХОСЕ. (СЭТА). «Империализмден хосталырының оруун биске Куба көргүзүп турар. Бистер бодувустуң чуртувуска империализмниң бажын база одура шааптар бис, ынчаарга бис ону үр манавас боор бис деп бодап тур мен»—деп, Кост-Риканың депутаттар палатазының кежигүнү Хулио Суньоль, куба революцияны деткээн митингиге чүве чугаалааш медеглээн.

Бистер Кубаны камгалавышаан, ооң-биле Латин-Америкага болгаш Кост-Рикага революцияны камгалап турар бис деп, Суньоль уламчылап чугаалаан.

Социалистиг чурттарның Кубага көргүзүп турар деткимчезинге Суньоль байыр чедирген. Ол чурттарның болгаш делегейниң бүгү улустарының сагыш-сеткил каттыштырылгазының ачызы-биле Куба болза империалистерниң кем-буруулуг планнарын база катап ажып тиилээн деп, ол онзалап демдеглээн.

Ойтур шаварынга белен

КАИР. (СЭТА). Каир солуннарының дыңнадып турары-биле алырга, бодунуң девискээриниң кырынга сауд болгаш иордан самолёттар көстүп келген таварылгада Йемен эң-не шиитпирлиг хемчеглерни алыр деп. Йеменниң оралакчы президентизи Бейдани медеглээн.

Ол Бейда хоорайга митингиге чүве чугаалааш, Англияның туружун шиитпирлин-биле буруу шапкан. Бистер тайбыңга болгаш кады ажылдажылгага дыка үр идегеп келген бис, ынчалза-даа Англия ону сулчээлер-биле харыылаан деп, Бейдани чугаалаан. Бистиң улузувус бодунуң хосталгазын болгаш эргезин камгалаарынга шиитпирлиг дээрзин англи эрге-чагыргалар билип алыр ужурлуг.

Мурнуу Африка революцияже орукта

КНО-нуң Кол Ассамблеязы чоокта чаа Мурнуу-Африка республиканың расисчи (кеш-сөөк ылгаар) чазаанга удур шиитпирлиг хемчеглерни көрүп турар резолюцияны хүлээп алган. Мурнуу-Африка республика-биле дипломаттыг харылзааларны үзерин, Мурнуу-африка туктуң адаа-биле эжиндирип чоруур бүгү судноларны боттарының порттарынче киирбезин, Мурнуу-Африка республиканың чазаанга болгаш авиакомпанияларынга хамааржып турар, ооң дүрүмүнге чагырткан бүгү самолёттарны боттарының девискээрин тавартыр ужуп эртерин, ара хонарын болдурбазын, ооң бүгү бараанарын садып албазын болгаш ынаар бараан, боо-чепсек сөөртүрүнден ойталаарын КНО-нуң кежигүннери чурттарга саналдаан. Бир эвес херек апарза, Мурнуу-Африка республиканы КНО-нуң кежигүнүнден үндүрер дугайында айтырыгны Айыыл чок чорук Чөвүлелинге көөрүн Ассамблея негээн. Резолюцияны деткииринден АКШ, Англия, Франция болгаш оларның эвилелчилери ойталааннар. Ынчалза-даа ындыг резолюцияны КНО-нуң кежигүннериниң хөй нуруузунуң бадылаашкынының ёзугаар хүлээп алган, бо дээрге Мурнуу-Африка республиканың чазааның расисчи политиказынга удур чаа, шиитпирлиг согуушкун болур.

Расистерниң республиказынга удур дипломаттыг болгаш экономиктиг хемчеглерни ап чоруткан ужуру чүл? Херектиң ужуру мындыг: КНО-нуң Кол Ассамблеязы болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлели апартеид политиказын чорутпас дугайында дилегни болгаш негелдени Мурнуу-Африка республиканың чазаандан сөөлгү 16 чылдарның дургузунда кылып келген. Ынчалза-даа Мурнуу-Африка республиканың чагырыкчы бөлүктери болза апартеид дээрге «янзы-бүрү расаларның бөлүктериниң аңгы-аңгы хөгжүлдезиниң» политиказы-дыр деп делегейге бүзүредирин оралдажып келген. Херек кырында чүү болуп турарыл? Апартеид политиказы дээрге, ол чурттуң кол африка чурттакчыларын сөөк-язы барымдаалап ылгап турар бужар политика-дыр. Апартеид политиказынга чагырткан 12 миллион хире африканчылар болгаш миллион чартыы хире индийжилер политиктиг болгаш экономиктиг бүгү эргелерин казыткан кижилер болуп турар, а өскээртен көжүп келген 3 миллион хире ак кештиглер бүрүн эргелиглер болуп турар.

Фервурт болгаш ооң министрлери КНО-нуң Кол Ассамблеязының сөөлгү шиитпирин ындыг-ла тооп көрбейн турар. Олар КНО-нуң Кол Ассамблеязының резолюциязын боттандырарынга АКШ, Англия, Франция болгаш бадылаашкындан дадагалзаан, шериг блоктарының талазы-биле оларның 13 эвилелчилери чажыт шаптыкты кадарлар боор деп кордап турарлар. Премьер-министр Фервурт сөөлгү хүннерде ол резолюцияны «дээштиг эвес-тир» дээн.

Делегейниң хөй-ниитизиниң бодалдарын будулдурарын, Мурнуу-Африка республика хинчек чок черге Каттышкан Нациялар Организациязының хемчээнге таварышкан дээрзин бүзүредирин оралдажып турар чугаалар Мурнуу-Африка республикада сөөлгү үеде нептереп турар апарган. Чижээ, Мурнуу-Африка республиканың информация департаментизи, мурнуу-африка фондузу болгаш өске-даа пропагандисчи черлер Африканың кол чурттакчыларынга «аас-кежикти» тыпсып турар реформаны эрге-чагыргалар ап турар деп чугааны кызымаа-биле нептередип турар. Бантустаннар дугайында чугаа катап көдүрүлген.

Бантустаннарның төөгүзү кыска. Капск можунуң чөөн талазында транскею районда чурттап турар банту дээр негрлерге бот-башкарылганы, а чоорту хамаарышпас чорукту тыпсыр деп, бо чылдың январьда Фервурт чарлаан. Ооң соонда чазак республиканың девискээринге база 7 ындыг «бантустаннарны» тургузарын медеглээн. Ам парлалганың, радионуң, парламентиниң болгаш бантустаннар херээн шиитпирлээри-биле чазактың тускайлаан саттыныкчы кижилериниң чугааларындан алырга, бантустаннар ёзулуг хамаарышпас чорукту алган болуп турар. Пропагандисчи кампанияның калбарганындан чамдык расисчилер боттарын боттарының мегелеп алганын миннип, харын «ак кештиглерниң республиказын кара кештиглерге үлеп бээр дей берген кижи-дир»—деп. Фервуртту буруудадып турар апарганнар.

Бодунуң корга берген талалакчыларын оожургадыр дээш, чазак «кежегени» ажыдар ужурга таварышкан. «Мээң төлевилелим болза республиканың девискээриниң 87 хуузун ээлеп турар ак кештиглерниң күрүнезиниң моон соңгааргы тергиидээшкинин хандырар»—деп, Фервурт парламентиге медеглээн. Ак кештиглерниң турар черинге бүгү делегейге билдингир Кимберлиниң алмаз рудниктери, Нитваторерэнданың алдын казар черлери, эң эки суггаттыг черлери, миллион-миллион африканчыларның дерин болгаш ханын төп тургаш тургускан кол-кол үлетпүр төптери, аэродромнар, порттар хамааржып турар. Бантустаннарда африканчыларга хамааты эргелерниң чамдык хевирлерин аазап тургаш, ак кештиглерни даштыкы чурттарның кижилери-дир, оларда долу эрге чок, олар чүгле рудниктер, заводтар болгаш плантациялар ээлеринге орулга киирер эргелиг деп бадыткаашкынга кым бүзүрээр боор?

Республиканы бантустаннарның болгаш ак кештиглерниң районнары кылдыр үзүп-чазарлап турар чорук Мурнуу-Африка республиканың иштики политиктиг чаңгыс-даа айтырыын шиитпирлеп шыдавас, харын апартеид политиказының талазынче чүткүл-дүр. Чуртту янзы-бүрү кезектерге чарар дугайында 1956 чылда Томплинсоннуң чазак комиссиязының киирип келген саналын африка чурттакчы чоннуң кол политиктиг организациялары — Африканың национал конгрези, Мурнуу-Африка республиканың индий конгрези, демократтар конгрези болгаш профэвилелдериниң конгрези ынчаарда-ла буруу шапканы билдингир болгай.

Национал хосталгалыг шимчээшкинниң хүн бүрүде өзүп турарынга бантустаннар айтырыы улуг-ла моондактап шыдавас дээрзин Мурнуу-Африка республиканың чагырыкчы бөлүктери билип турарлар. Ынчангаш Фервурттуң чазаа болгаш сөөк-язы ылгаар чагырыкчы партиязы шериг белеткелин чорудуп, демократтыг оппозицияны дуй тудуп, чуртта фашистиг ёзу-чурумну тургузуп турар. 70 муң кижилиг армияны болгаш полицейжи күштү быжыглаары-биле бо чылын 10 муң кижини шериг албанынче кыйгырткан: Англия, Франция, АКШ-тан хөй-хөй реактивтиг самолеттарны, шериг корабльдерин, куяк машиналарны садып ап турар болгаш Мурнуу-Африка республиканың бодунда шериг заводтарын далаштыы-биле тудуп турар. Чагыг ёзугаар даштыкыга кылдырган 150 доттарны (шеригниң үр камгалал быжыглалдарын) чурттуң «хөлзээшкинниг» районнарында тургузуп турар. Камгалал министри Фуштуң чугаазы-биле алырга, Мурнуу Африкада тургустунуп турар шериг күжү «кандыг-даа тура халыышкынны базып шыдаар күш болган турар ужурлуг».

Мурнуу-африка парламентиниң бо чылын хүлээп алган «шаптык кадарының хоойлузу» дээр хоойлузунда апартеид политиказынга удурланганы дээш 5 чылда кара бажыңга олуртурундан эгелээш, өлүрүп шииттеринге чедир кеземчени тургускан. Гитлерниң талалакчызы, ам Мурнуу-Африка республиканың юстиция министри Бальтазар Фостерниң ажылдап кылган бо хоойлузу чазактың кемниг политиказынга удур чоннуң ажык демиселин боой тудар сорулгалыг. Ынчангаш улустар чепсектиг демиселче шилчээн. Ам харылзаа, электри дамчыдылга шугумнарында болгаш өске-даа объектилерде частыышкыннар дугайында медээлер Мурнуу-Африка республикадан үргүлчү кээп турар. Чоокта чаа организастаттынган «Умконто ве сизве» («нацияның копьезу») дээр организация бодунуң кыйгырыынга: «чаа организация ам туруп турар национал-хосталгалыг организацияларга немелде күш болуп, чугула болуп турар чаа аргалар-биле хосталга болгаш демократия дээш демиселди чорудар... Чуртта национал-хосталгалыг кол организациялар күш дөгээр политиканы чорутпайн турган, чүге дээрге чон хамааты дайынын болдурбайн, үени өскертиринин аргаларын шилип алыр ужурлуг турган. Ынчалза-даа улустуң манаашкыны кызыгаар чок эвес-ле болгай...» —деп, демдеглээн.

Чазактың репрессия шаажылалдыг болгаш күш дөгээр политиказы моон соңгаар шыңгыы удурланыышкыннарга таваржыр, ону бис шилип албаан бис: ону сөөк-язы ылгаар чазак боду чедип алган, ол чазак эрге болгаш хосталга дээш улустуң негелделеринге үргүлчү күш-биле харыылап турган деп, «Умконто ве сизве» медеглээн.

Мурнуу-Африка республиканың экономиказынга чүс-чүс миллион фунт стерлинг болгаш долларны киирген англи, америк монополияларның деткимчезин ажыглап турза-даа, күштүг шериг-полицейжи аппаратты тудуп турза-даа Фервурттуң чазаа бактаап шыдавас. Чепсектиг демиселдиң эгези улуска чеже-даа берге болза олар тиилээр деп Мурнуу-Африка республиканың Коммунистиг партиязы демдеглеп турар. «Мурнуу-Африка республика — демократтыг революцияның чалазында келген чурт-тур. Ол улус хосталга дээш күзелин боттандырарынга чоокшулап келген... Күзел болгаш ону амыдыралга боттандырарының аразында аарганчыг удазын туруп турар, ол болза улустуң бодунуң хууда күчүлүг күжүн болгаш дарлакчыларның кошкаан угаап билбээни-дир» деп. «Африкэн коммьюнист» журнал бижээн.

С. ЛОСЕВ,
(СЭТА).

Таиландыда ажылчының күш-ажылы аар-берге. Ында холдуң күш-ажылын механизастаар дугайында кым-даа сагыш салбайн турар.

ЧУРУКТА: сөөлүнде барып дус алырынга ажыглаар шөлдү ажылчын кижи тырый таптадып тур. Ол участокче далай суун кудуптар, оон өл-шык бусталып үнген соонда дус черге шөгүп артып калыр.

ЧТК-СЭТА-ның фотозу.

ХӨЙ «ЧЫМЧАК АЛДЫННЫ» КҮРҮНЕГЕ

Өлүк аңнарының чаа сорттары

Делегей рыногунга кирер үнелиг өлүк чүүлүнүң аңнары-биле Тыва республиканың девискээри шагдан бээр байлак. Ооң тайгаларында киш, диин, ас, күзен, кундус, чекпе, дырбактыг дээш өске-даа үнелиг аңнар хөй.

Ооң-биле чергелештир өлүк аңнарның чаа-чаа хевирлерин өске областардан эккеп немей өстүрер талазы-биле бистиң аңныыр ажыл-агыйларывыстың ажылдакчылары солун ажылдарны кылып, республиканың девискээринге норка, ондатра, хем кундузу, баргузин киштери деп аңнарны тус черниң агаар-бойдузунга чаңчыктырып өстүрер дээш бөлүк-бөлүү-биле эккеп салгылаан турганын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныыр ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш Дагба «Шынның» корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Ол аңнар чаа черлерге келгеш, агаарга кончуг эки чаңчыккаш, өзүп көвүдээн, олар дыка улуг девискээрлерде тарай бергилээн. Чижээ, бир бөлүк норкаларны 1951 чылдың үезинде Каа-Хемниң чүгле Бүрен хем унунга салган турда, олар ам Каа-Хемниң бүгү девискээринде, Тожуда, оон туржук чамдык өске-даа районнарда тарай берген.

Ол дээрге хемнер унунарынга чоруур, суг иштинче база кирер, балыкты суг кыдыынга эндере тудуп эккелгеш, чүгле мээзин чигеш, олчаан кааптар амытан-дыр. Дагааларга таварышканда оларны база-ла өлүрүп, дизе салгылааш, оларның чүгле мээзин чигеш, чоруптар болган. Балыкты ховартадып болур бо аңнарны хемнер унунче салбайн, клетка иштинге тургузу өстүрер ужурлуг турган-дыр. Аңныыр ажыл-агый черлериниң тускай хайгааракчыларының медээзин ёзугаар алырга, курлавыры бүрүн четчир апарган норкаларны ам аңныыр сезонунуң дургузунда республиканың бүгү-ле черлеринге кызыгаар чокка өлүрери чөпшээреттинген.

Каа-Хем районнуң Тере-Хөлге болгаш Тожу районнуң Хам-Сырага кайызынга-даа 1000—1000 кезек ондатраларны өлүкке белеткээри көрдүнген. Таңды-Уула сыннарындан кылаң кара чүзүннүг баргузин киштерин чогуур хемчаал ёзугаар өлүкке белеткээриниң чөпшээрелин Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның аңчыларынга база бергилээн.

Тожу районнуң «Май 1» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү херээжен аңчы Шыылай Ак ам 54 харлыг. Ол тайгаларже өлүк белеткээри-биле хөй катап үнүп чораан. Ооң оолдары улуг кижилер апаргылаан. Улуг оглу Совет Армияның хүрээлелинден чаа халажып келген, а бичези—Армияже бо чылын чаа чоруткан. Назыны дөгээн болза-даа аңныыр сезонунда ол бажыңынга олуруп шыдавас.

Чурукта: Ш. Ак—чарылыг аңнап үнүп турары.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Дүвүрээзинниг байдалдан үнер

Бии-Хем районнуң аңчылары чаа аңныыр сезонунга белеткелдерни кошкак чоруткан. План ёзугаар 300 ажыг аңчыларның орнунга аңнаашкынче 225 кижини аъткарып үндүрген. Дииннин, киштиң бар черлерин баш удур илереттээниинден аңчылар таварышкан-на черлеринче аңнап үнгүлээн. Ооң түңнелинде 100 хире кижи каш-ла хонгаш, шоолуг олча тыппайн дедир чанып келген.

Ам Бии-Хемниң тайгаларында хар 1 метр чедир чаапкан, ындыг улуг харлыг черлерге аъттыг, чадаг кижилерниң чорууру бергедээн, а ол ышкаш ыттар база-ла киш сүрбес апарган. Мындыг таварылгада аңчыларны ырак тайгаларже чедирериниң айтырыын дарый шиитпирлээри, өлүк белеткээр талазы-биле күрүне планын күүседир төлээде, аңчыларга тускай хаактарны, какпаларны хандырары чугула болуп турар.

«Кызыл тараачын» колхозтан өске колхозтарның болгаш «Өөк» совхозтуң удуртукчулары аңнаашкынче аңчыларны планда көрдүнген санынга чедир аъткарып үндүрбээн. Аңчыларның эки-тура ниитилелиниң район салбыры 150 кижини аңнаашкынче үндүрер тургаш, 50-не кижи чоруткан.

Бүдүрүлгелерде, албан, организация черлеринде ажылдап турар дуржулгалыг аңчыларны аңныыр-тывыш ажылынга киириштирер дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле районнуң белеткел контораазы тодаргай хемчег албайн келген. Туран райүлетпүр комбинадында, тудуг-монтаж эргелелиниң Туран участогунда болгаш өске-даа чамдык организацияларда мурнунда чылдың-на 20—30 кишти, 500—600 диинни өлүрүп чораан хоочун аңчылар бар турда-ла, оларны аңнаашкынче амдыгаа чедир бүрүн хаара тутпаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныыр ажыл-агый эргелелиниң егерьлери эш Камзалаков, Селигеев олар боттарының участоктарындан өлүк белеткээр планнарны алган хирезинде-ле аңныыр бригадаларын организастап, оларның ажылын боттуг удуртур хүлээлгезин күүсетпейн турарлар.

Чанып келген чамдык аңчылар диин ховар деп үндезин чок медегледи кылып турарлар. Херек кырында хүнде 20—30 диинни өлүрүп турган аңчылар эвээш эвес. Ам дииниң бар черлерин илереткеш, ол черлерже аъттанып үнерин аңчыларга сүмелээри чугула.

Аңныыр ажылының талазы-биле организастыг хемчеглерни дарый алыр херек. Өлүк тывыжының планын күүседиринге бергедээшкиннерниң таваржып болурун эскерип көргеш, ажыл-агыйларның удуртукчулары бүгү аңчыларны тайгаларже организастап, оларның аъш-чемин, оък-чемзек, хаак, какпа дээш өске-даа херекселдерин эки хандырар, тус-тус аңчылар, бригадалар ортузунга социалистиг чарышты калбартыр, күрүне мурнунга хүлээлгезин күүседиринче оларның күжүн уламна сырый эвилелдээр хемчеглерни алыр ужурлуг.

М. ШУР-ООЛ,
Аңныыр ажыл-агый эргелелиниң улуг инспектору.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, хар чаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы: республикага—15—20, а Кызылга —15—17 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **Мультипликациялар** 10 шакта, **«Гувар балладазы»** 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Даглыг хөлдүң чажыды»** 11, 1 шактарда, **«Флориан»** 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Бешки океан»** 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Мультипликациялар** 10 шакта, **«Бирги ранганың капитаны»** 2.30, 4.30 шактарда, **«Кызыл болгаш кара»** 1-ги сериязы» 6.30 шакта, 2-ги сериязы 8.30 шакта.

Хамаатылар! 1962 чылдың акша-бараан лотереязының (дөртку үндүрүлгезиниң) бир биледин садып алгаш, 2500 рубль чедир өртектиг эт чүүлүн ойнап ап болур силер.

1962 чылдың акша-бараан лотереязын немей үндүргени-биле холбаштыр дөртку үндүрүлгениң талазы-биле тиражты чорударын 1962 чылдың декабрь 7-ден ноябрь 17-же шилчиткен.

14 разрядтарның тиражынга 8.400.000 рубль ниити түңнүг 4.480.000 ойнаашкыннар таваржыр, ооң иштинде «Москвич» болгаш «Запорожец» деп 56 автомашиналар, 126 мотоциклдер, 168 пианинолар, 2.128 холодильниктер, фабрикага кылган 3136 хевистер, 2786 дааранылга машиналары, хеп чуур 1512 машиналар, 1820 радиолалар болгаш радио-приёмниктер, 7826 хол шактары, 2142 чадаг-тергелер, 6608 фотоаппараттар болгаш өске-даа дыка хөй үнелиг эт чүүлдер база акша ойнаашкыннар бар.

1962 чылдың акша-бараан лотереязының (дөртку үндүрүлгезиниң) билеттерин 1962 чылдың ноябрь 17-ге чедир ажаалга кассаларындан, магазиннерден, кинотеатрлардан, театрлардан, клубтардан, харылзааның салбырларындан, «Союзпечатьтың» киоскилериннен, авиапорттуң болгаш вокзалдарның, парктарның болгаш стадионнарның кассаларындан садып ап болур.

Лотерея билеттерин садып алыңар!
Ойнаашкыннарның тиражынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Кызылдың эът комбинадынга түр үеде ажылдаар, мал согарынга мергежилдиг кижилер хереглеттинип турар.

КОМБИНАТТЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Кызыл хоорайда күрүнениң чуртталга фондузунуң квартираларынга ордерлерниң чаңгыс аай хевирин тургусканы-биле холбаштыр, эрги ордерлерни чаа ордерлер-биле солууруну хуусаазы төнер чоокшулааны хоорайның чуртталга бажың эргелели дыңнадып тур.

Солулганың сөөлгү хуусаазы 1962 чылдың декабрь 1-де доостур. Ол хуусаага чедир ордерлерин солудуп албаан квартира ээлекчилери чуртталга шөлү алыр эргезин оскунар. Ордерни солуурда өг-бүлениң бүгү кежигүннериниң паспорттарын, төрүттүнгениниң дугайында херечилелдерин чуртталга бажың эргелелиниң инспекторунга ыяавыла эккеп көргүзер.

ХООРАЙНЫҢ ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Кызыл хоорайның Беспалов кудумчузунуң № 61 бажыңда чурттап турар хамааты Николай Федорович Безобразов чурттап турар адрези билдинмес Агния Николаевна Прокопенкодан чарлыр дугайында айтырыг көдүрүп турар. Ук херекти Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—51, харысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт болгаш культура-амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00955.

Чагыг № 2476. Культура министерствозунуң типографиязы.